

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ ТА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

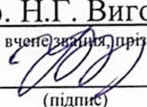

ГУСЕЙНОВА Ірина Русланівна
(студентка групи ЗФБС-22-М)

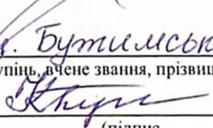
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

(представлена на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа та страхування»)

Завідувач кафедри фінансів та
цифрової економіки
д.е.н. проф. Н.Г. Виговська.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

Науковий керівник
к.е.н. доц. Дячек С.М.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)
Рецензент
к.е.н., доц. Бутимська К.О.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Гусейнова І.Р. Управління фінансовими ризиками підприємства. На правах рукопису.

Кваліфікаційна робота представлена на здобуття освітнього ступеня «магістр» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 072 «Фінанси банківська справа та страхування». – Державний університет «Житомирська політехніка», Житомир, 2023.

Дослідження присвячено розвитку теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління фінансовими ризиками підприємства.

У кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичні підходи до трактування понять «ризик», «фінансовий ризик» та «управління фінансовими ризиками»; вивчено підходи науковців до групування фінансових ризиків; розглянуто механізм управління фінансовими ризиками підприємства; ідентифіковано загрози діяльності підприємств нафтопереробної промисловості; оцінено фінансові ризики підприємств нафтопереробної промисловості в умовах діяльності ПАТ «Нафтопереробний комплекс-Галичина»; запропоновано шляхи нейтралізації фінансових ризиків підприємств нафтопереробної промисловості та покращення їх фінансового стану.

Ключові слова: ризик, фінансовий ризик, управління фінансовими ризиками, механізм управління фінансовими ризиками, ідентифікація фінансових ризиків, нейтралізація фінансових ризиків, диверсифікація активів, лімітування ризиків, страхування.

ABSTRACT

Huseinova I.R. Financial risks management of enterprise. – Manuscript.

Master's thesis is represented on reception of an education degree «master» field of knowledge 07 «Management and administration» of specialty 072 «Finance, banking and insurance». – Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, 2023.

The study is devoted to the development of theoretical foundations and the development of practical recommendations for increasing the efficiency of the company's financial risk management.

In the qualification work, theoretical approaches to the interpretation of the concepts of «risk», «financial risk» and «financial risk management» are considered; the approaches of scientists to the grouping of financial risks were studied; the mechanism of financial risk management of the enterprise is considered; threats to the activities of oil refining industry enterprises have been identified; assessed the financial risks of the oil refining industry enterprises in the conditions activity's PJSC «Oil refining complex-Galychyna»; ways of neutralizing financial risks of processing oil refining industry enterprises and improving their financial condition are proposed.

Key words: risk, financial risk, financial risk management, financial risk management mechanism, financial risk identification, financial risk neutralization, asset diversification, risk limitation, insurance.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	9
1.1. Економічна сутність та трактування поняття «фінансовий ризик».....	9
1.2. Класифікація фінансових ризиків.....	14
1.3. Механізм управління фінансовими ризиками підприємства.....	20
Висновки до 1-го розділу.....	37
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	38
2.1. Ідентифікація фінансових ризиків, які загрожують діяльності підприємств нафтопереробної промисловості.....	38
2.2. Оцінка фінансових ризиків ПАТ «НПК-Галичина».....	44
2.3. Шляхи нейтралізації фінансових ризиків підприємств нафтопереробної промисловості.....	66
Висновки до 2-го розділу.....	71
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансові ризики відіграють найбільшу роль у процесі управління підприємницькою діяльністю, так як мають найбільший вплив серед всіх ризиків, які загрожують функціонуванню підприємства. Вплив фінансових ризиків на фінансово-господарську діяльність підприємств є надмірним за умов невизначеності та мінливості ринкового економічного середовища.

За останні роки відбулося зростання впливу фінансових ризиків, які супроводжують діяльність підприємств, що пов'язане з пандемією Covid-19 з початку 2020 року та повномасштабною війною в Україні з лютого 2022 року. Ці події спричинили падіння як національної, так і світової економіки, погіршення економічних показників, зазнання банкрутства тощо. Тому важливим аспектом для функціонування суб'єкта господарювання є швидка та ефективна адаптація до постійних змін у сфері економічних відносин.

Враховуючи сучасні економічні проблеми варто усвідомити, що збитковість чи банкрутство підприємств спричинено внаслідок відсутності або нерационального управління фінансовими ризиками.

Актуальність теми полягає в тому, що за постійних нестабільних умов фінансові ризики є неминучими для підприємств, що, у свою чергу, вимагає прийняття ефективних управлінських рішень, які дозволять мінімізувати рівень впливу фінансових ризиків та запобігти значним фінансовим витратам.

Дослідженням сутності та механізмів управління фінансовими ризиками присвячені роботи Борисової Т.М., Горго І.О., Гранатурова В.М., Литовченка О.А., Харічкова С.К., Лактіонової О.А., Куцика П.О., Васильціва Т.Г., Сороківського В.М., Стефаника В.І., Сороківської М.В., Штефанича Д.А. та інші. Однозначності в трактуванні управління фінансовими ризиками в економічній літературі відсутнє.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо управління фінансовими ризиками суб'єкта господарювання.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- 1) дослідити та уточнити економічну сутність поняття «фінансовий ризик»;
- 2) розглянути існуючі підходи до класифікації фінансових ризиків;
- 3) виділити елементи механізму управління фінансовими ризиками підприємства;
- 4) ідентифікувати фінансові ризики, які загрожують господарській діяльності підприємствам нафтопереробної промисловості;
- 5) оцінити фінансові ризики, що загрожують діяльності ПАТ «НПК-Галичина»;
- 6) визначити шляхи нейтралізації фінансових ризиків підприємств нафтопереробної промисловості та покращення їх фінансового стану.

Об'єктом дослідження є система управління фінансовими ризиками підприємства ПАТ «НПК-Галичина».

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних аспектів управління фінансовими ризиками підприємства.

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні **методи дослідження**: монографічний; метод теоретичного порівняння та узагальнення при трактуванні понять «ризик» та «фінансові ризики»; логіко-діалектичний метод – для визначення механізму управління фінансовими ризиками; методи економіко-математичного моделювання – діагностика фінансового стану підприємства; методи аналізу та синтезу, які застосовувалися при ідентифікації та оцінці фінансових ризиків.

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних вчених, матеріали конференцій та семінарів, присвячених питанням управління фінансовими ризиками підприємств, статистична інформація Державного

служби статистики України, фінансова звітність ПАТ «Нафтопереробного комплексу-Галичина».

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці комплексу практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління фінансовими ризиками підприємства. Наукову новизну засвідчують наступні результати:

- досліджено та розглянуто підходи науковців щодо трактування поняття «фінансовий ризик», в результаті чого узагальнено поняття «фінансовий ризик», як ризик, ймовірність настання якого пов'язане з фінансовими операціями і як наслідок призводить до фінансових втрат та недоотримання доходів;

- проведено аналіз та систематизацію критеріїв групування фінансових ризиків, що дасть змогу підвищити ефективність управління ними;

- уточнено елементний склад системи управління фінансовими ризиками підприємства в розрізі суб'єктів, об'єктів, принципів, функцій, завдань, важелів та методів, інформаційного забезпечення;

- виявлено фінансові ризики, які загрожують фінансово-господарській діяльності підприємств нафтопереробної промисловості, а також джерела виникнення фінансових ризиків;

- проведено оцінку фінансових ризиків, що загрожують господарській діяльності підприємств нафтопереробної промисловості в умовах ПАТ «НПК-Галичина»;

- визначено шляхи нейтралізації фінансових ризиків підприємств нафтопереробної промисловості.

Практичне значення отриманих результатів. Окремі результати дослідження можуть бути використані в наукових установах та закладах вищої освіти при викладанні курсу “Фінансовий менеджмент”.

Особистий внесок автора. Кваліфікаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням, в якому викладено підхід автора до теоретичних та практичних аспектів управління фінансовими ризиками

підприємства. Всі наукові результати, що містяться в роботі, отримані автором особисто.

Апробація результатів роботи. Основні положення та результати дослідження доповідались та одержали позитивну оцінку на 2 науково-практичних конференціях, серед яких: Всеукраїнська науково-практична on-line конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Вплив інноваційних змін на розвиток суспільства: управлінські та соціально-економічні аспекти», присвячена Дню науки (м. Житомир, 15-19 травня 2023 року) та IV Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу» (м. Житомир, 9-10 листопада 2023 року).

Публікації. Основні положення, висновки і результати наукового дослідження опубліковано у 2 тезах доповідей:

Структура, зміст та обсяги роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних літературних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на 81 сторінці друкованого тексту. Робота містить 24 таблиці, 13 рисунків, 1 додаток. Список використаних літературних джерел налічує 49 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Економічна сутність та трактування поняття «фінансовий ризик»

Політична та економічна нестабільність ринкового середовища України сприяє виникненню ризикових ситуацій, які мають прямий вплив на фінансовий результат суб'єктів господарювання. Ризик є невід'ємною складовою фінансово-господарської діяльності будь-якого підприємства, що перешкоджає його ефективному функціонуванню.

Ризик є економічною категорією, яка означає можливість збитків або небажаних результатів в економічній діяльності. І на сьогодні серед науковців відсутня єдина думка щодо сутності ризику. Тому в економічній літературі зустрічаються різні визначення терміну «ризик», які наведені нижче (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Наукові підходи до визначення поняття «ризик»

Автор	Підхід до визначення поняття «ризик»
1	2
Донець Л.І. [17]	Ризик – це ймовірність виникнення збитків чи недоотримання доходів порівняно з прогнозованим варіантом.
Бриндзя О.З. [4]	Ризик – це об'єктивно неминучий елемент прийняття будь-якого управлінського рішення в силу того, що невизначеність – неминуча характеристика умов господарювання. Він має місце тільки там, де може бути як мінімум два і більше можливих альтернативних результатів.
Пономаренко В. С., Кавун С. В. [39]	Ризик – це явище, що охоплює всі господарюючі суб'єкти, які функціонують в умовах ринкових відносин.
Гуменюк В.Я., Міщук Г.Ю., Олійник О.О. [10]	Ризик – це рішення або інші дії, наслідком яких можуть бути як позитивні, так і негативні результати під впливом непередбачуваних змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі організації.
Боровик М. В. [3]	Ризик – це потенційна можливість виникнення керованої події в умовах невизначеності середовища здійснення економічної діяльності, яка піддається кількісній та якісній оцінці

Продовження табл. 1.1

1	2
Куцик П.О., Васильців Т.Г., Сороківський В.М., Стефаняк В.І., Сороківська М.В. [30]	Ризик – це суб’єктивно-об’єктивна категорія, пов’язана з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності в ситуаціях неминучого вибору, і відображає ступінь досягнення суб’єктом ризику очікуваного результату.
Гранатуров В.М. [13]	Ризик – це діяльність, пов’язана з подоланням невизначеності у ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети.

Аналізуючи вищезазначені визначення, варто помітити, що деякі науковці ототожнюють термін «ризик» з поняттям «невизначеність». Невизначеність проявляється через неповноту інформаційного ресурсу, що не дозволяє достовірно виявити джерела ризику та провести їх оцінку, без чого неможливий процес управління ризиками.

Ураховуючи думки вчених-економістів, пропонуємо трактувати поняття «ризик» як передбачувану або непередбачувану ймовірність настання несприятливих подій, яка може призвести до будь-якого фінансового результату та впливу на фінансовий стан суб’єкта господарської діяльності.

Сутність ризику проявляється також через функції, які він виконує. Так, Семенова К. Д. та Тарасова К. І. [41] виділяють наступні функції ризику:

1. Регулятивна функція ризику, яку варто розглядати у двох аспектах: конструктивний аспект означає, що ризики сприяють пошуку інноваційних ідей і є рушієм для бізнес підприємця; а деструктивний аспект проявляється в умовах недостатності інформаційних ресурсів і без відповідного обліку закономірностей розвитку ситуації, що має негативний вплив на діяльність підприємства.

2. Захисна функція ризиків також має два аспекти – історико-генетичний та соціально-правовий. Перший аспект полягає в тому, що управлінський апарат підприємства постійно в пошуках інструментів і форми захисту від потенційних небажаних наслідків. Значення іншого полягає в об’єктивній необхідності закріплення в законодавстві поняття «правомірність ризику».

3. Компенсаційна функція ризиків означає у можливості гарантуванні суб'єкту господарювання компенсуючого успіху – додаткового доходу в разі позитивного результату розвитку подій.

4. Соціально-економічна функція ризиків полягає у розмежуванні соціальних груп ефективних власників в громадських класах, а в економіці – галузях діяльності, в яких ризики є прийнятними. Вчені-економісти звертають увагу на втручання держави в ризикові ситуації на ринковому середовищі в обмеженні ефективності цієї функції ризику, що в соціальному аспекті спотворює принципи рівності для всіх учасників ринку з різних галузей господарства і породжує дестабілізацію ризиків в галузях економіки.

5. Інноваційна функція ризиків сприяє пошуку методів нетрадиційного вирішення проблем, які перешкоджають економічним вигодам для фінансово-господарської діяльності підприємства.

6. Аналітична функція полягає в тому, що в процесі проведення аналізу та оцінки ризиків необхідно обирати серед альтернативних варіантів саме той метод, реалізація якого найвірогідніше мінімізує рівень ризику [18].

У своїй фінансово-господарській діяльності суб'єкт господарювання стикається з фінансовими ризиками, виникнення яких спричинено зовнішніми та внутрішніми факторами, які мають безпосередній та найбільший вплив на його фінансовий стан.

У сучасній економічній літературі вчені-науковці мають різні погляди щодо трактування поняття «фінансовий ризик» (табл. 1.2).

Більшість вчених-економістів фінансовий ризик ототожнюють з втратою доходу або капіталу. Такий підхід трактування даного поняття представлені у працях Бланка І.О., Куцика П.О., Васильціва Т.Г., Сороківського В.М., Стефаняка В.І., Сороківської М.В., Лактіонової О.А., Диби М.І., Внукова Н.М., Успенко В.І., Временко Л.В., Клапкін М.С., Шокуна В.В., Пилипенка Л.П. та Гранатурова В.М.

Вовчак О.Д. [7] та Клапків М.С. [25] вважають, що виникнення фінансових ризиків пов'язане з укладеними фінансовими угодами.

Таблиця 1.2

Наукові підходи до трактування поняття «фінансовий ризик»

Автор	Підхід до визначення поняття «ризик»
Бланк І.О. [30]	Фінансовий ризик – це ймовірність виникнення несприятливих наслідків у формі втрати доходу або капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення його фінансово-господарської діяльності.
Шклярук С.Г. [48]	Фінансовий ризик – це додатковий ризик, який виникає при залучені компанією запозичених коштів.
Лактіонова О.А. [31]	Фінансовий ризик – це ймовірність або можливість настання непередбачуваних фінансових витрат (зниження прибутків, доходів, втрата капіталу тощо) у ситуації невизначеності умов здійснення підприємницької діяльності.
Куцик П.О., Васильців Т.Г., Сороківський В.М., Стефаняк В.І., Сороківська М.В. [30]	Фінансовий ризик – це ризик, який виникає в процесі здійснення фінансових операцій і характеризується ймовірністю та величиною втрат капіталу, фінансової надійності та платоспроможності, недоотримання доходів і прибутків у майбутньому в умовах невизначеності господарської діяльності.
Таран О.В. [44]	Фінансовий ризик – це необхідна складова будь-якої фінансової діяльності, яка пов'язана з фінансовими відносинами, що можуть мати різні наслідки через неповну, неточну або надмірну економічну інформацію про виконання певних подій або їх випадковість.
Диба М.І. [15]	Фінансовий ризик – це тип ризику, що виникає в процесі фінансово-економічної діяльності суб'єкта, коли результат або заходи для його досягнення відрізняються від запланованих цілей та норм, а такі відхилення можуть призвести до фінансових збитків.
Внукова Н.М., Успенко В.І., Временко Л.В. [8]	Фінансовий ризик – це небезпека, що виникає у фінансовій діяльності підприємства через невизначеність у природних, економічних та людських факторах, які можуть призвести до фінансових збитків в несприятливих умовах.
Шелудько В.М. [47]	Фінансовий ризик – це ризик не отримати задовільний фінансовий результат від здійснення господарської діяльності підприємства.
Гуріна О.В., Корнєва Н.О. [11]	Фінансовий ризик – це ризик, що виникає за фінансового підприємництва чи фінансових операцій тоді, коли в ролі товару виступають або грошові кошти, або валюта, або цінні папери; пов'язаний з можливістю невиконання суб'єктом економічної діяльності своїх фінансових зобов'язань перед інвестором внаслідок використання для фінансування діяльності кредиту.
Вовчак О.Д. [7]	Фінансовий ризик – це ризик, який впливає з фінансових угод або фінансової діяльності, коли товарами виступають: валюта, цінні папери, грошові кошти.
Клапкін М.С. [25]	Фінансовий ризик – частина комерційних угод, пов'язана з імовірністю ризиків, фінансових утрат унаслідок операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах.
Шокун В.В., Пилипенко Л.П. [43]	Фінансовий ризик – це ризик, що характеризується ймовірністю втрат фінансових ресурсів у підприємницькій діяльності.
Гранатуров В.М. [12]	Фінансовий ризик – це ризик підприємницької діяльності, який характеризується ймовірністю втрат фінансових ресурсів.

На думку Гуріної О.В. та Корневої Н.О. [11], фінансові ризики виникають при здійсненні фінансових операцій з коштами, валютою або цінними паперами.

Досліджуючи економічні терміни висвітлені в різних наукових працях, можу запропонувати наступне визначення:

Фінансовий ризик – це найпоширеніший вид ризику, що виникає у результаті здійснення фінансових операцій, який передбачає ймовірність настання фінансових втрат та погіршення фінансового стану суб'єкта господарювання.

У своїй науковій праці І.О. Бланк [30] виділяє наступні характерні риси фінансового ризику:

- ✓ Економічна природа – фінансовий ризик виникає в економічній діяльності підприємств та має вплив на формування прибутку або призводить до фінансових збитків.

- ✓ Об'єктивність прояву – фінансовий ризик розглядається як об'єктивне явище у фінансово-господарській діяльності підприємства, який супроводжує практично всі фінансові операції та види його діяльності.

- ✓ Дія в умовах вибору – ризикові ситуації або ситуації невизначеності сприяють виникненню фінансових ризиків на етапах прийняття або здійснення управлінського рішення, що є протиріччям в розвитку можливих умов здійснення господарської діяльності.

- ✓ Альтернативність вибору – при всіх невизначених або ризикових ситуаціях для підприємства існує два альтернативні вибори: прийняти або уникнути фінансовий ризик.

- ✓ Цілеспрямованість дій – фінансовий ризик розглядають пов'язано з конкретною ціллю, яку прагне досягти підприємство та одержати певний дохід в результаті проведення фінансових операцій.

- ✓ Ймовірність досягнення мети – в процесі функціонування фінансової діяльності підприємства ризикова ситуація може як відбутися, так і не відбутися.

✓ Невизначеність наслідків – вплив фінансових ризиків може призвести до фінансових втрат або додаткового доходу.

✓ Очікувана несприятливість наслідків – фінансовий ризик спричиняє негативні або позитивні наслідки, але прийнято оцінювати вплив рівня фінансових ризиків у розмірі потенційних збитків.

✓ Динамічність рівня – ступінь фінансового ризику при здійсненні певних фінансових операцій підприємством залежить від їх тривалості.

✓ Суб'єктивність оцінки – суб'єктивність фінансових ризиків має оцінку, яка визначається рівнем повноти та достовірності інформаційної бази, професійного досвіду фінансових менеджерів [30].

Отже, найчастіше фінансові ризики пов'язують із зниженням прибутків, доходів, отриманням фінансових збитків, втратою капіталу. Вплив фінансових ризиків є перешкодою для отримання позитивних фінансових результатів підприємств.

1.2. Класифікація фінансових ризиків

У науковому розумінні класифікація є систематизацією об'єктів дослідження на групи за визначеними ознаками. Класифікація надає можливість чітко структурувати та вивчити певну проблему, що, у свою чергу, дозволить ефективно її вирішити.

Класифікація фінансових ризиків є розподілом ризиків на окремі групи за загальними ознаками, яка є необхідною для ефективного процесу управління ними. Економічно обгрунтована класифікація фінансових ризиків дає можливість їх систематизувати за визначеними критеріями, виявити конкретний чинник, який спричиняє його виникнення, а також допоможе обрати правильний метод оцінки та управління певними видами фінансових ризиків.

У сучасній економічній теорії не розроблено єдиного підходу до класифікації фінансових ризиків. Дослідженню класифікації за певними

групами та ознаками присвячені наукові праці таких вітчизняних науковців, як Куцик П.О., Васильців Т.Г., Сороківський В.М., Стефаняк В.І., Сороківська М.В., Гранатуров М.В., Вітлінський В.В., Бланк І.О., Лактіонова О.А., Коваленко Л.О., Ремньова Л.М., Зур'ян О.В., Донець І.Л., Внукова Н.М., Успенко В.І., Временко Л.В. та інші.

Функціонування господарської діяльності підприємства пов'язане з різними видами ризику. Так, Боровик М.В. [3] групує ризики залежно від причини їх виникнення у наступні категорії:

1. Екологічні ризики – це ризики, спричинені промисловим забрудненням, викидами шкідливих речовин, забрудненням водних ресурсів і зміною клімату.

2. Природні ризики – це ризики, які виникають в результаті природних явищ та можуть привести до загрози життю або втрати майна.

3. Політичні ризики – потенційна загроза для стабільності, безпеки та розвитку політичної системи в країні або регіоні. Вони виникають внаслідок політичних процесів, конфліктів, незгоди і недоліків у системі управління.

4. Транспортні ризики – це ризики, які виникають на транспортуванні готової продукції з місця вантаження до місця розвантаження.

5. Маркетингові ризики – це потенційні негативні наслідки, пов'язані з маркетинговими діями і стратегіями компанії. Вони виникають внаслідок недоліків у плануванні, виконанні та контролі маркетингових заходів. Маркетингові ризики можуть впливати на репутацію компанії, продажі, фінансовий стан і відносини зі споживачами.

6. Комерційні ризики – це ризики, які спричиняють втрату фінансових ресурсів та погіршують фінансові показники підприємства.

У свою чергу, комерційні ризики поділяє за структурною організацією на майнові, виробничі, торговельні та фінансові.

Майнові ризики – це ризики, при яких виникає ймовірність втрати майна суб'єкта господарювання унаслідок крадіжки, диверсії, пожежі чи ракетно-масового обстрілу.

Виробничі ризики пов'язані з консервацією виробництва, невиконання норм і правил безпеки, технічних неполадок основних та виробничих фондів або запровадженням новітніх технологій у виробництво.

Торговельні ризики – це можлива відмова від сплати платежу або її затримка, недоставляння або пошкодження товару.

Фінансовий ризик пов'язаний з власним і залученим капіталом, а також з купівельною спроможністю грошей.

Отже, фінансові ризики є складовою комерційних ризиків та мають значний вплив на фінансові результати суб'єктів господарювання, що призводять до порушення фінансових цілей.

У своїх працях Коваленко Л.О., Ремньова Л.М. [24], Дибя М.І. [15], Куцик П.О., Васильців Т.Г., Сороківський В.М., Стефаняк В.І., Сороківська М.В. [30], Бланк І.О. [30] виділяють основні види фінансових ризиків, які представлені в таблиці нижче (табл. 1.3):

Таблиця 1.3

Характеристика основних видів фінансових ризиків

Види фінансових ризиків	Характеристика
1	2
Ризик зниження фінансової стійкості	Відображає можливість виникнення проблем із здатністю підприємства або організації виконувати свої фінансові зобов'язання або утримувати стійкий фінансовий розвиток.
Ризик неплатоспроможності	Характеризується тим, що суб'єкт господарювання не може виконати свої фінансові зобов'язання, включаючи платежі по позикам, виплату заробітної плати, вирішення зобов'язань перед постачальником тощо.
Інвестиційний ризик	Ймовірність зазнання збитків або негативних наслідків при проведенні інвестиційних операцій індивідуальними інвесторами, підприємствами, фондами та іншими інституційними інвесторами.
Інфляційний ризик	Характеризується можливістю знецінення реальної вартості фінансових активів підприємства, а також очікуваних доходів від здійснення фінансових операцій в умовах інфляції.
Процентний ризик	Ризик, що може виникати при зміні процентних ставок за кредиторськими зобов'язаннями підприємства чи борговими фінансовими інструментами в його інвестиційному портфелі.
Валютний ризик	Виникає у суб'єктів господарювання, які проводять зовнішньоекономічну діяльність (імпортують сировину, матеріали та напівфабрикати, експортують готову продукцію) або здійснюють операції з іноземною валютою. Він проявляється в недоотриманні передбачених доходів внаслідок безпосереднього впливу зміни курсу іноземної валюти.

Продовження табл. 1.3

1	2
Ринковий ризик	Ризик, при якому існує ймовірність зазнання втрат внаслідок несприятливої зміни курсів іноземних валют, вартості цінних паперів тощо.
Депозитний ризик	Відображає можливість неповернення депозитних внесків (непогашення депозитних сертифікатів). Він трапляється відносно рідко і пов'язаний з неправильною оцінкою та невдалим вибором комерційного банку для здійснення депозитних операцій підприємства.
Кредитний ризик	Ризик, що настає у разі неплатоспроможності підприємства погасити взяті на себе зобов'язання згідно умов укладеної угоди
Податковий ризик	Виникає за наступних умов: ймовірність впровадження нових видів податків і зборів на здійснення окремих аспектів господарської діяльності; можливість збільшення рівня ставок чинних податків і зборів; зміна строків і умов здійснення окремих податкових платежів; ймовірність скасування чинних податкових пільг у сфері господарської діяльності підприємства.
Інноваційний ризик	Пов'язаний із впровадженням нових фінансових технологій, використанням нових фінансових інструментів тощо.

Види фінансових ризиків, які охарактеризовано в табл. 1.3, класифікують за видами фінансових операцій та потенційними наслідками для фінансового стану підприємства.

Досліджуючи класифікації фінансових ризиків в економічній літературі, можна зазначити, що існують різні підходи до складу та кількості класифікаційних ознак (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Наукові підходи до класифікаційних ознак фінансових ризиків

Класифікаційні ознаки та види фінансових ризиків	Джерело
1	2
<i>За характером прояву в часі:</i> - <i>постійний фінансовий ризик</i> – присутній ризик упродовж усієї фінансової операції; - <i>тимчасовий фінансовий ризик</i> – фінансовий ризик, який проявляється на певних стадіях фінансової операції.	Лактіонова О.А. [31]; Землячова О.А., Савочка Л.С. [22]; Бланк І.О. [30]
<i>За можливим результатом:</i> - <i>чисті ризики</i> – спричиняють негативний або нульовий фінансовий результат підприємства; - <i>спекулятивні ризики</i> – призводять до негативного чи позитивного фінансового стану.	Боровик М.В. [3]; Куцик П.О., Васильців Т.Г., Сороківський В.М., Стефаняк В.І., Сороківська М.В. [30]
<i>За частотою прояву:</i> - <i>постійні ризики</i> – характерно безперервний вплив на фінансово-господарську діяльність підприємства; - <i>періодичні ризики</i> – виникають час від часу; - <i>разові ризики</i> – одноразовий випадок, який призводить до несприятливих наслідків.	Семенова К.Д., Тарасова К.І. [41]

Продовження табл. 1.4

1	2
<i>За типами ризику:</i> - <i>динамічні ризики</i> – ризики, які виникають унаслідок непередбачених змін вартості основного капіталу через прийняття управлінських рішень; - <i>статистичні ризики</i> – ризик втрати основного капіталу внаслідок нанесення збитків майна або фінансових збитків, що пов'язано з фінансово-господарською діяльністю підприємства.	Боровик М.В. [3]; Куцик П.О., Васильців Т.Г., Сороківський В.М., Стефаняк В.І., Сороківська М.В. [30]; Гуріна О.В., Корнева Н.О. [11]
<i>За джерелами виникнення:</i> - <i>несистематичні ризики</i> – ризики, які є невластивими для системи і, як правило, можливо знизити або звести до нульового результату; - <i>систематичні ризики</i> – ризики, спричинені системою та рівень яких неможливо зменшити.	Семенова К.Д., Тарасова К.І. [41]; Куцик П.О., Васильців Т.Г., Сороківський В.М., Стефаняк В.І., Сороківська М.В. [30]; Землячова О.А., Савочка Л.С. [22]; Гуріна О.В., Корнева Н.О. [11]; Бланк І.О. [30]
<i>За ступенем урахування ризику:</i> - <i>безстрокові ризики</i> – ризики, які мають необмежений термін впливу на фінансовий стан підприємства; - <i>строкові ризики</i> – ризики, що мають вплив на функціонування суб'єкта господарювання тільки протягом деякого часового проміжку.	Семенова К. Д., Тарасова К. І. [41]
<i>За видами фінансових відносин, у яких проявляються фінансові ризики:</i> - <i>ризик, що виник у фінансових відносинах з кредиторами;</i> - <i>ризик, що виник у фінансових відносинах зі страховими компаніями;</i> - <i>ризик, що виник у фінансових відносинах з покупцями та постачальниками;</i> - <i>ризик, що виник у фінансових відносинах з державою;</i> - <i>ризик, що виник у фінансових відносинах з іншим контрагентами.</i>	Лактіонова О. А. [31]
<i>За можливістю прогнозування:</i> - <i>прогнозовані ризики</i> – настання яких планується управлінським апаратом підприємства; - <i>частково прогнозовані ризики</i> – передбачаються підприємством не у повній мірі; - <i>непрогнозовані ризики</i> – спричинені випадковими ризиковими ситуаціями.	Семенова К.Д., Тарасова К.І. [41]; Землячова О.А., Савочка Л.С. [22]; Гуріна О.В., Корнева Н.О. [11]; Бланк І.О. [30]
<i>За видами втрат:</i> - <i>ризики прямого збитку</i> – призводять до фінансового збитку або втрат майна; - <i>ризики непрямих втрат</i> – результатами настання цих ризиків є недоотримання прибутку або збільшення витрат.	Семенова К. Д., Тарасова К. І. [41]

Продовження табл. 1.4

1	2
<i>За рівнем можливих фінансових втрат:</i> - <i>допустимий ризик</i> – рівень ризику коливається у нормальних межах; - <i>критичний ризик</i> – ступінь ризику, який спричиняє до фінансових збитків; - <i>катастрофічний ризик</i> – такий рівень ризику може призвести до неплатоспроможності та банкрутства підприємства.	Семенова К. Д., Тарасова К.І. [41]; Землячова О.А., Савочка Л.С. [22]; Гуріна О.В., Корнева Н.О. [11]; Бланк І.О. [30]
<i>Залежно від масштабу об'єкта впливу:</i> - <i>ризик окремої фінансової операції;</i> - <i>ризик різних видів фінансової діяльності;</i> - <i>ризик фінансової діяльності підприємства у цілому.</i>	Лактіонова О. А. [31]; Землячова О.А., Савочка Л.С. [22]; Бланк І.О. [30]
<i>За характером фінансових наслідків:</i> - <i>ризик, що призводить тільки до економічних втрат;</i> - <i>ризик, що спричиняє упущену вигоду;</i> - <i>ризик, що призводить і до економічних втрат, і до додаткового доходу.</i>	Лактіонова О.А. [31]; Бланк І.О. [30]
<i>За сукупністю фінансових інструментів:</i> - <i>індивідуальний фінансовий ризик</i> – властивий окремим фінансовим інструментам; - <i>портфельний фінансовий ризик</i> – характерний для комплексу однофункціональних фінансових інструментів, об'єднаних у портфель.	Гуріна О.В., Корнева Н.О. [11]; Бланк І.О. [30]

Виходячи з дослідження, можна зазначити, що більш поширеними класифікаційними ознаками є класифікація фінансових ризиків за джерелами виникнення, за можливістю прогнозування, за рівнем можливих фінансових втрат. А менш поширеними є розподіл за характером фінансових інструментів та за сукупністю фінансових інструментів.

Лактіонова О.А. [31] пропонує таку класифікаційну ознаку для фінансових ризиків, як за видами фінансових відносин, у яких вони проявляються, а саме з кредиторами, страховими компаніями, покупцями, постачальниками та державою.

У своїй монографії Семенова К.Д. і Тарасова К.І. [41] класифікують фінансові ризики на такі групи: за ступенем урахування ризику, за видами втрат та за частотою прояву.

Жихор О.Б. та Штефан М.О. [19] фінансові ризики відносять на зовнішні та внутрішні (рис. 1.1).

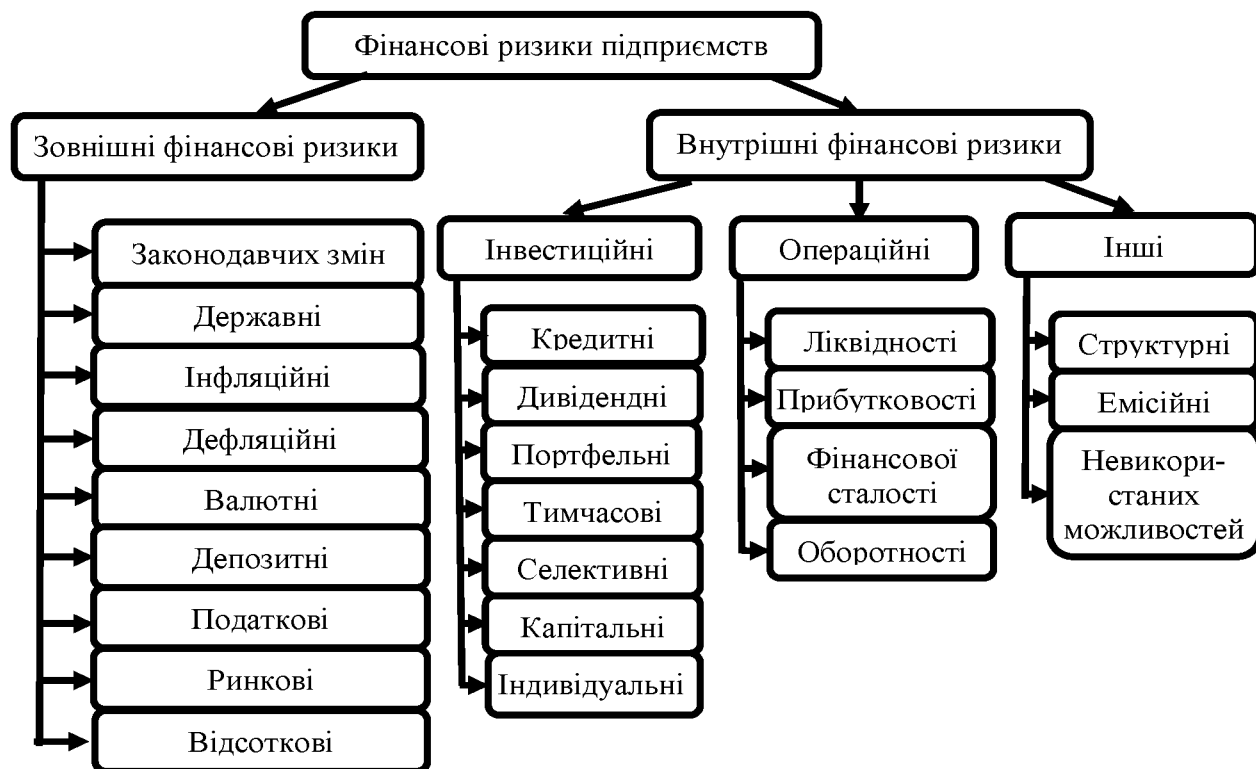

Рис. 1.1. Класифікація фінансових ризиків

Джерело: розроблено автором на основі [19]

На думку авторів, запропонована узагальнена класифікація фінансових ризиків дає змогу детальніше розглянути всю сукупність фінансових ризиків, які можуть виникати в процесі фінансової діяльності суб'єкта господарювання.

Отже, у сучасній економічній літературі зустрічаються різні підходи до класифікації фінансових ризиків підприємства.

1.3. Механізм управління фінансовими ризиками підприємства

Головною метою підприємницької діяльності є збереження свого фінансового стану та досягнення комерційних цілей. Постійними перешкодами цій меті є зміни ринкового середовища, інноваційні впровадження, економічна та політична нестабільність, що потребує швидкої адаптації до цих умов, зважено та обґрунтовано приймати рішення керівництвом підприємства. Саме тому важливою частиною управління будь-якою організацією у сучасних умовах бізнесу є управління фінансовими ризиками.

В економічній термінології поняття «управління фінансовими ризиками» також є неоднозначним. Аналізуючи наукові праці, можна зазначити, що більшість вчених-економістів висвітлюють своє трактування сутності «управління фінансовими ризиками», яке представлено у наступній таблиці (табл. 1.5):

Таблиця 1.5

Наукові підходи до трактування терміну «управління фінансовими ризиками»

Автор	Підхід до трактування терміну «управління фінансовими ризиками»
Гранатуров В.М. [12]	Управління фінансовими ризиками – це сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють прогнозувати настання ризикованих подій, вживати заходів щодо виключення або зниження негативних наслідків їх настання.
Вітлінський В.В., Наконечний С.І. [6]	Управління фінансовими ризиками – це управління ризиком покликане забезпечити оптимальне для підприємства співвідношення прибутку (приросту ринкової вартості) та ризику, його прийнятний (допустимий) рівень.
Штефанич Д.А. [49]	Управління фінансовими ризиками – це сукупність дій економічного, організаційного та технічного характеру, спрямованих на визначення видів, факторів, джерел ризику, оцінку їх величини, розробку та реалізацію заходів щодо зменшення рівня та запобігання можливих втрат.
Лактіонова О. А. [31]	Управління фінансовими ризиками – це процес, за допомогою якого здійснюється виявлення ризиків, оцінка їх величини, моніторинг і контроль ризикових позицій, з урахуванням взаємозв'язку між різними категоріями (видами) ризиків.
Борисова Т.М. [2]	Управління фінансовими ризиками – це специфічна сфера менеджменту, що передбачає використання різноманітних підходів, процесів, заходів, які покликані забезпечити максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків підприємства, їх оцінку, а також формування, реалізацію та контроль заходів щодо оптимізації рівня ризиків для досягнення цілей підприємства.
Горго І.О. [9]	Управління фінансовими ризиками являє собою специфічний, відокремлений управлінський процес, який відіграє допоміжну роль у системі управління підприємством.
Гуменюк В.Я., Міщук Г.Ю., Олійник О.О. [10]	Управління фінансовими ризиками – це аналіз, прогнозування і планування діяльності суб'єктів господарювання з метою уникнення негативних наслідків.

Отже, управління фінансовими ризиками – це процес прийняття управлінських рішень, впровадження яких спрямоване на мінімізацію настання ризикових подій з метою забезпечення ефективного функціонування суб'єкта господарювання.

Основними аспектами управління фінансовими ризиками підприємства можна вважати:

1. Забезпечення фінансової стійкості та безпеки. Управління фінансовими ризиками допомагає підприємствам запобігати потенційним загрозам і небезпекам, знижує ймовірність виникнення кризових ситуацій та сприяє збереженню фінансової стійкості підприємства в умовах негативних чинників.

2. Оптимізація ресурсів. Управління фінансовими ризиками дозволяє ефективно розподіляти ресурси підприємства, мінімізувати затрати та втрати, забезпечувати оптимальне використання фінансових, людських та матеріальних ресурсів.

3. Збільшення конкурентоспроможності. Правильне управління фінансовими ризиками дозволяє підприємствам адаптуватися до змін на ринку, прогнозувати та реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що допомагає збільшити конкурентоспроможність і зайняти стабільну позицію на ринку.

4. Мінімізація втрат. Управління фінансовими ризиками дозволяє господарюючим суб'єктам вчасно виявляти потенційні ризики, приймати відповідні заходи щодо їхнього усунення або зменшення, а також мінімізувати можливі фінансові, репутаційні та інші втрати.

5. Забезпечення стабільності одержання прибутків. Рациональне управління фінансовими ризиками сприяє збереженню стабільних прибутків підприємства, оскільки дозволяє попередити можливі збитки, залучити нові можливості та збільшити вартість бізнесу.

Ефективне управління фінансовими ризиками передбачає необхідність формування механізму управління ними. Механізм управління фінансовими ризиками являє собою сукупність заходів, що мають послідовний характер, спрямованих на оптимізацію рівня ризику та мінімізацію негативних впливів на фінансово-господарську діяльність. Структуру механізму управління фінансовими ризиками представлено на рис. 1.2 (рис. 1.2).

Об'єктом системи управління фінансовими ризиками є джерела та чинники ризику, які можуть мати негативний вплив на діяльність підприємства, а також виявлені небезпеки і загрози [11].

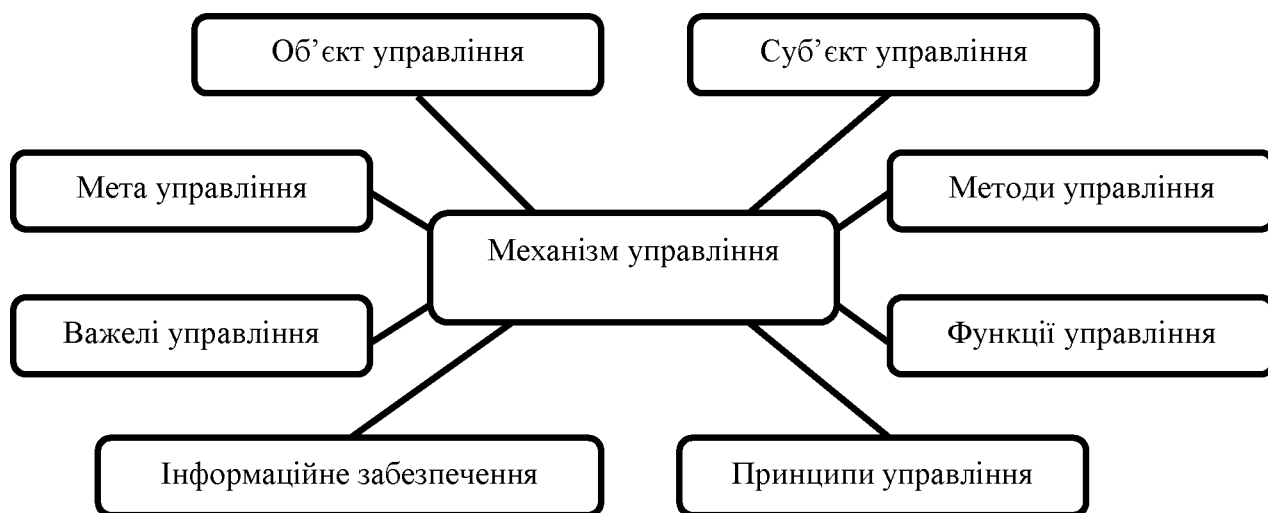

Рис. 1.2. Структура механізму управління фінансовими ризиками

Під суб'єктом управління розуміють організацію або групу керівників організації (підприємства), яка за допомогою різних варіантів свого впливу здійснює цілеспрямоване функціонування об'єкта управління. Процес управління завжди передбачає одержання, передачу, переробку та практичне використання інформації. Придбання надійної і достатньої в конкретних умовах інформації відіграє головну роль, оскільки воно допомагає прийняти правильне рішення щодо дій в умовах ризику.

Мета управління фінансовими ризиками полягає у систематичному та ефективному впровадженні процесів та стратегій, спрямованих на ідентифікацію, аналіз, оцінку та мінімізацію ризиків, які можуть вплинути на фінансовий стан та досягнення економічних цілей підприємства. Загалом, метою управління ризиками підприємства можна вважати створення стійкого фундаменту для його ефективного функціонування; захист фінансових ресурсів, майна, інтелектуальної власності; забезпечити конкурентоспроможність; хорошу репутацію; мінімізація фінансових втрат [6].

Складовим елементом механізму управління фінансовими ризиками є інформаційне забезпечення. За допомогою інформаційного забезпечення

забезпечується взаємозв'язок суб'єкта управління із зовнішнім та внутрішнім середовищем. Інформаційне забезпечення є своєрідним джерелом даних для проведення оцінки рівня ризиків та засобом для мінімізації наслідків від впливу ризикових подій. Необхідною інформацією для управління фінансовими ризиками підприємства може бути про фінансові стійкість і платоспроможність контрагентів і покупців; стан національного та міжнародного ринкового середовища; ймовірність настання ризикового випадку тощо.

Одним з складових елементів механізму управління фінансовими ризиками є важелі (рис. 1.3).

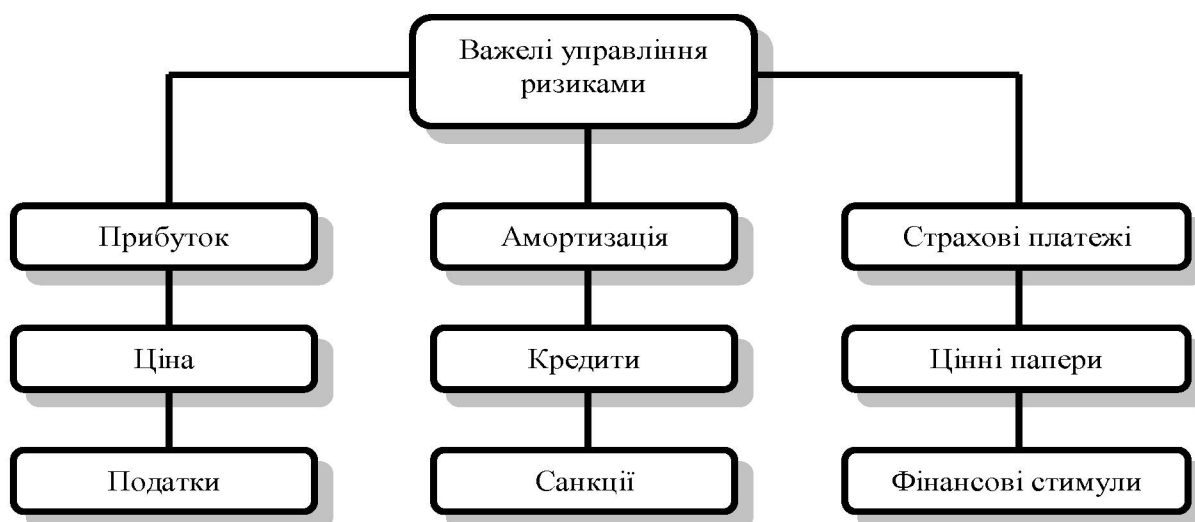

Рис. 1.3. Важелі управління фінансовими ризиками

Горго І.О. [9] виділяє наступні принципи управління ризиками господарюючого суб'єкту:

1. Принцип системності – можливість ефективного управління ризиками, який вимагає комплексного процесу реалізації заходів, ураховуючи внутрішні та зовнішні взаємозв'язки, спрямовані на зменшення негативного впливу ризику.

2. Принцип безперервності – постійне ведення аналізу ризику і пошуку методів нейтралізації наслідків впливу ризиків для ефективного функціонування господарюючого суб'єкту.

3. Принцип багатоваріантності означає набір альтернативних управлінських рішень та їх сукупність, які сприятимуть зниженню впливу факторів ризику на фінансово-господарську діяльність підприємства.

4. Принцип реактивності передбачає швидку та ефективну адаптацію до нестабільних зовнішніх умов економічного ринку за для фінансової стійкості суб'єкта господарювання.

5. Принцип поєднання аналітики і ризикової евристики заключається в тому, що поєднує в собі аналітичні управлінські рішення та евристичні методи їх прийняття в організації. Адже деколи неможливо з високою точністю провести кількісний аналіз щодо усіх можливих наслідків управлінських рішень та обрати найліпший варіант. Тому професійний досвід та інтуїція допоможуть прийняти рішення при неможливому кількісному аналізу, на що не варто опиратися. Тому найкращим варіантом буде поєднання аналітичної підтримки управлінських рішень та евристичних методів.

6. Принцип балансу відповідальності та ініціативи означає різноманітний вплив ініціативності та відповідальності за результати прийнятих та виконання рішень. Високий ризик має стримуватися певними санкціями у разі нанесення збитків. Але водночас надмірна система відповідальності зменшує прояв ініціативи, внаслідок чого може бути упущено економічну вигоду. Тому важливо знайти цей баланс для функціонування підприємницької діяльності [8].

У процесі управління фінансовими ризиками суб'єкт господарювання повинен виконувати певні функції (рис. 1.4).

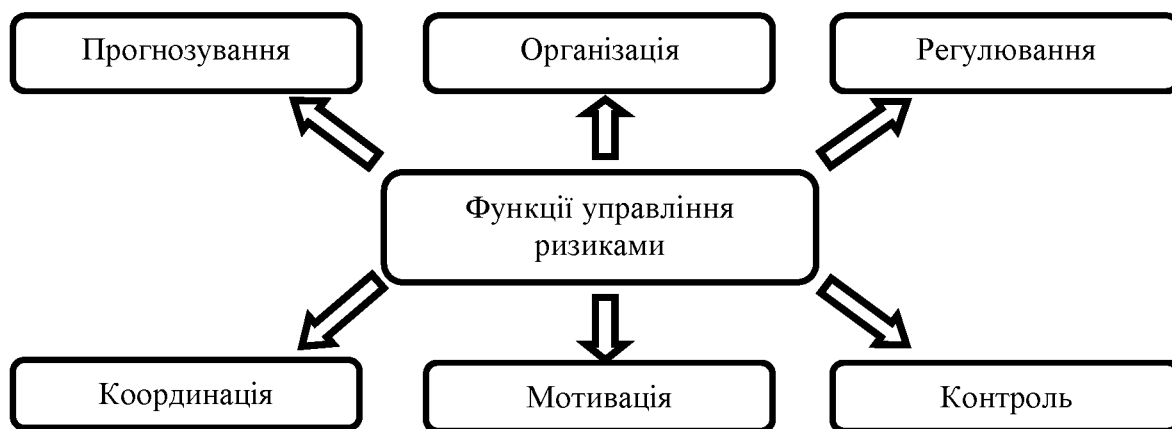

Рис. 1.4. Функції управління фінансовими ризиками

Джерело: розроблено автором на основі [5].

Прогнозування означає, що підприємство передбачає виникнення ймовірних подій, які матимуть негативний вплив на фінансовий стан

підприємства. Тому апарат управління вимагає підготовлених господарських рішень, прийняття яких сприятиме уникненню чи зниженню ризиків спричинених ризиковими подіями.

Функція організації полягає у розробці та реалізації конкретних заходів, направлених на мінімізацію ризиків на основі прийнятих управлінням процедур.

Регулювання в управлінні фінансовими ризиками являє собою вплив на об'єкт управління, за допомогою якого досягається фінансова стійкість, усунути спричинені ризиками відхилення від заданих параметрів функціонування організації.

Координація полягає у забезпеченні налагодженій роботі усіх ланок системи управління ризиками, управлінського апарату та фахівців.

Мотивація означає процес стимулювання задіяних суб'єктів управління ризиками до кращих результатів своєї праці.

Контроль в управлінні фінансовими ризиками являє собою безперервний моніторинг дотримання процедур та дослідження впливу результатів на зниження ступеню ризику [5].

У сучасних ринкових умовах управління фінансовими ризиками суб'єкта господарювання є складним процесом, який включає у себе ряд етапів (рис. 1.5).

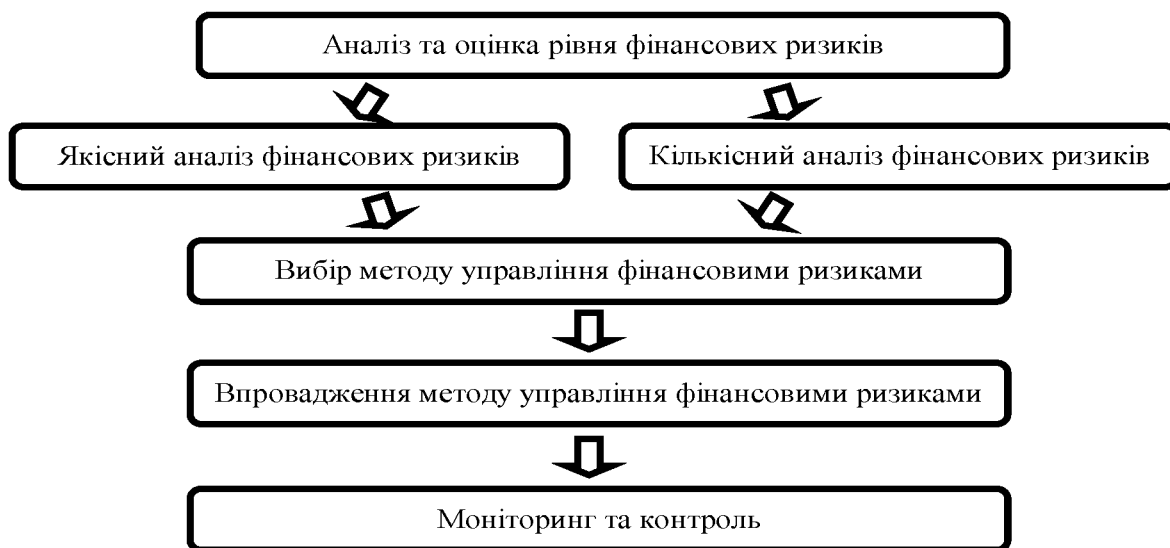

Рис. 1.5. Етапи процесу управління фінансовими ризиками підприємства

Перший етап передбачає проведення аналізу фінансових ризиків та оцінку їх рівня у двох видах: якісного та кількісного.

Якісний аналіз фінансових ризиків включає ідентифікацію потенційних ризиків у всіх видах діяльності підприємства.

Ідентифікація фінансових ризиків – це процес виявлення фінансових ризиків та його елементів: фактори, події, наслідки та ймовірність настання.

Обставини, що впливають на ймовірність виникнення фінансового ризику, але не являються його безпосередньою причиною називаються факторами ризику.

Найпоширенішим у науці є групування факторів ризику залежно від сфери їх виникнення: внутрішні та зовнішні фактори.

Внутрішні фактори пов'язані з веденням господарської діяльності у рамках самої організації, які охоплюють його персонал та усі процеси, які виникають під час виробництва та реалізації продукції (надання послуг) [3]. Безпосередній вплив на фінансово-господарську діяльність підприємства можуть мати такі внутрішні фактори:

1. Фінансові чинники: недостатня ліквідність, недостатній обсяг капіталу, короткострокові та довгострокові зобов'язання.

2. Організаційні чинники: неефективне управління, недосконалість організаційної структури, неякісне планування та недостатній контроль.

3. Адміністративні чинники: низька кваліфікація персоналу, недостатня мотивація, конфлікти в колективі, відсутність належної комунікації.

4. Виробничі чинники: технологічні вади, неякісна продукція, відсутність інновацій.

5. Юридичні чинники: порушення законодавства, патентні питання, проблеми зі звітністю.

Під зовнішніми факторами слід розуміти наявність умов, на який суб'єкт господарювання не може вплинути, але в змозі їх прогнозувати та врахувати. Зовнішні чинники угруповано нижче:

1. Економічні фактори: зміни на ринку, економічні кризи, інфляція, валютні коливання.

2. Політичні фактори: зміни в законодавстві, податкові реформи, політична нестабільність.

3. Соціальні та демографічні чинники: зміна попиту споживачів, зміна уподобань споживачів, демографічні зміни.

4. Технологічні чинники: швидкий розвиток технологій, зміна способів виробництва і комунікацій.

5. Природні фактори: природні катастрофи, кліматичні зміни, погодні умови, екологічні кризи, які можуть впливати на виробництво, постачання та інфраструктуру підприємства.

Подія – це поява чи зміна конкретного явища. Подію можна розглядати як «передумова випадку», «випадок», «загрозлива подія» або «небезпека».

Наслідки – це результати подій, які можуть мати позитивний, нульовий чи негативний результат на фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Ймовірність – це кількісна міра вірогідності настання події, яка визначається числом в діапазоні від 0 до 1, де «0» означає неможливість події, а «1» – її обов'язковість [42].

Кількісний аналіз фінансових ризиків спрямований на оцінювання їх рівня, використовуючи кількісні критерії в абсолютних і відносних величинах.

Станом на сьогодні існує чимало методів оцінки рівня фінансових ризиків у процесі управління підприємством. В економічній літературі вивченням методів оцінки рівня ризиків у процесі управління підприємством присвячені наукові праці таких вітчизняних науковців, як Козенков Д.Є., Нікітін П.А., Зянько В.В., Перерва Т.В., Андрушків Б.М., Паляниця В.А., Дерменжі Д.Ф., Семенова К.Д., Тарасова К.І., Васильєва Т.А., Леонов С.В., Кривич Я.М., Скопенко Н.С., Федулова І.В., Мазник Л.В., Кириченко О.М., Удворгелі Л.І., Петрова В.Ф. та інші.

Узагальнюючи погляди науковців, що наведені в низці літературних джерел [1, 5, 14, 26, 37, 42, 45], поширені методи оцінки рівня фінансових ризиків, їх переваги та недоліки представлено у табл. 1.6 (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Порівняння методів оцінки рівня ризиків підприємства

Методи оцінки рівня ризиків	Сутність	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Статистичний метод	Визначення ймовірності настання ризикових подій та величину можливих витрат за умови достовірних інформаційних ресурсів.	Найбільш достовірний та обґрунтований метод оцінки рівня ризику при наявності статистичної інформації за довгий період часу; невеликі фінансові витрати для проведення оцінки.	Відсутній єдиний підхід до розрахунку коефіцієнта ризику; трудомісткість; вимагає дослідження ризиків на основі статистичних даних за великий проміжок часу; неможливо врахувати усі фактори ризику.
Метод використання аналогів	Оцінка ступеню ризику на основі дослідження бази даних про проведення аналогічних проєктів в ідентичних умовах.	Простота; можливість використовувати як засіб попередньої оцінки проєктів; невеликі затрати на проведення оцінки.	Не враховує постійного розвитку різних видів діяльності; наявність аналогів, які для певних проєктів неможливо підібрати.
Метод експертних оцінок	Визначення рівня ризику при дефіциті статистичної інформації та який ґрунтується на думках експертів.	Можна застосовувати при недостатності статистичних даних; дозволяє виявити найсуттєвіші ризики й середні ймовірності їх настання.	Суб'єктивний характер отриманих результатів, що зумовлює відсутність ймовірності отримання незалежної експертної оцінки; вимагає застосування великої кількості показників оцінки та компетентність експертів.
Метод «дерева рішень»	Порівняння нормативних та фактичних значень, відхилення яких визначає величину ризику, яку оцінюють за прийнятою шкалою.	Наочність; дозволяє співвіднести суб'єктивні та об'єктивні оцінки можливих дій.	Трудомісткість; не враховує вплив зовнішніх факторів на фінансову діяльність підприємства.
Аналіз чутливості	Дослідження залежності певного показника проєкту від зміни значення будь-якого параметра, при цьому не змінюючи інші величини.	Об'єктивність; прозорість; простота; можливість виявити зони підвищеного ризику; не вимагає збору об'ємної статистичної інформації.	Не дозволяє одержати ймовірнісні оцінки потенційних відхилень вихідних параметрів, а також визначити діапазон змін значень параметрів; дослідити можна лише модельну зміну параметрів, а не реальну.

Продовження табл. 1.6

1	2	3	4
Аналіз сценаріїв	Оцінка рівня ризиків, яка спрямована на вивчення чутливості реагування очікуваного прибутку до змін в ключових змінних величинах та можливий інтервал значень цих змінних.	Наочність; надає інформацію про чутливість і потенційні відхилення; дозволяє аналізувати якомога більше можливих сценаріїв та додаткові змінні; дає більш чітке уявлення про проект при процесі розробки сценаріїв.	Трудомісткість; кожен сценарій потребує достовірного прогнозування; відсутність оцінки зазначення розміру збитків, внаслідок настання ризикових подій.
Аналітичний метод	Система статистичних оцінок, що ґрунтується на заздалегідь обраних експертами першорядних параметрів та подальшого їх аналізу впливу факторів на них.	Простий та доступний для більшості метод розрахунків; величина витрат для проведення цієї оцінки є невеликою.	Не враховує певних факторів ризику на вплив ступеня ризику в цілому; наявність детальних відомостей про проект або вид діяльності; відсутня перспектива детального вивчення всіх факторів ризику.
Метод аналізу доцільності витрат	Ідентифікація можливих зон ризику та розрахунок потенційних витрат; при даному методу дослідження спрямоване на фінансову стійкість підприємства.	Виявлення найбільш ризикованих статей витрат; достовірною оцінкою ризиків і фінансової стійкості підприємства; невеликі розміри затрат для проведення оцінки.	Неможливо проаналізувати джерела ризику; виключається детальне врахування усіх факторів ризику; використовується лише у разі наявності фінансової звітності підприємства.
Метод Дельфі	Метод, який полягає в анонімності надання висновку членами експертної команди, проводячи систематичні опитування, на основі яких складається прогноз ризикованих подій та їх оцінка.	Вільне висловлювання усіма членами експертної команди; об'єктивне вивчення проблем, які вимагають оцінки.	Надмірна об'єктивність оцінок; трудомісткий за часом проведення та вимагає багато організаційних зусиль.
Метод «Монте-Карло»	Оцінка рівня ризику при масовій сукупності факторів ризику, що виникають у будь-якому виді діяльності підприємства; визначення діапазонів зміни їх значень і дослідження ймовірності усіх параметрів.	Висока точність прогнозування; сценарії формуються на основі діапазонів можливих змін випадкових параметрів і підібраних закону розподілу; необмежена кількість можливих сцен; дозволяє отримати форму розподілу ймовірностей ризикових подій.	Можливий лише для прогнозованих оцінок; може застосовуватись у разі наявності комп'ютерних програмних забезпечень; трудомісткий та затратний по інформаційним та матеріальним ресурсам.

У своїй праці Дерменжі Д.Ф. [14] досліджує наступні методи оцінки ступеню ризиків: комплексний метод, систематичний метод, статистичні методи, аналітичні методи, методи експертних оцінок, метод оцінки фінансової стійкості, рейтинговий метод, нормативний метод, фундаментальний метод та метод аналогів. Науковець статистичні методи класифікує на оцінку вірогідності виконання, аналіз вірогідного розподілу потоку платежів, дерево рішень, імітаційне моделювання ризиків. У свою чергу, в складі аналітичних методів виділяє: аналіз чутливості, метод коректування норми дисконту з урахуванням ризику, метод еквівалентів, метод сценаріїв.

Дослідження підтверджують, що для оцінки рівня ризику кожен з науковців схиляється до використання різної кількості та складу методів. Так, Тарасова К.І. [45] виділила такі методи оцінки рівня ризиків як: статистичний метод, метод аналізу доцільності витрат, аналітичний метод, метод аналогів, метод експертних оцінок та метод «Монте-Карло». В свою чергу, крім вищезазначених методів, Петрова В.Ф. [337] пропонує також використовувати метод «мозкової атаки», метод «дерева рішень», метод критичних значень, аналіз чутливості та аналіз сценаріїв. Козенков Д.Є. та Нікітін П.А. [26] акцентують свою увагу на методі аналогій, аналізі чутливості, аналізі методами імітаційного моделювання, аналізі ризику можливих збитків, методі зваженої суми оцінок критеріїв, методі Дельфі та методі «дерева рішень».

На другому етапі керівництво підприємства обирає метод управління фінансовими ризиками, який допоможе нейтралізувати вплив фінансових ризиків при можливості мінімальних фінансових втрат.

Серед зарубіжних та вітчизняних науковців питання управління фінансовими ризиками та методами їх нейтралізації досліджували: З. Боді, Р. Мертон, Бланк І.О., Вишнівська Б.В., Литвин Б.М., Стельмах М.В., Корж Н.В., Жихор О.Б., Балясна Ю.С., Землячова О.А., Савочка Л.С., Ілляшенко Т.О., Ковбаса Ю.В., Гранатуров В.М. та інші.

В економічній літературі зустрічаються різні підходи стосовно складу та кількості методів нейтралізації фінансових ризиків підприємства (табл. 1.7):

Таблиця 1.7

Методи нейтралізації фінансових ризиків в економічній літературі

Методи управління фінансовими ризиками \ Науковці	З. Боді та Р. Мертон [30]	Бланк І.А. [30]	Ілляшенко Т.О. та Ковбаса Ю.В. [23]	Корж Н.В. [29]	Жихор О.Б. та Балясна Ю.С. [18]	Костецький В.В. та Бутів А.М. [28]	Журавка Ф.О. та Журавка О.С. [20]	Землячкова О.А. та Савочка А.С. [22]	Гранатуров В.М. [12]	Цвайг Х.І., Михаліцька Н.Я. [46]
Уникнення ризику		+	+	+	+	+	+			+
Утримання ризику	+		+		+	+				
Мінімізація ризику			+	+		+				
Передача ризику	+		+		+			+		+
Прийняття ризику на себе	+		+		+			+		+
Об'єднання ризику			+					+		+
Лімітування концентрації ризику		+	+	+	+	+	+	+	+	
Хеджування		+	+	+	+	+	+	+	+	+
Диверсифікація		+	+	+	+	+	+	+	+	+
Розподіл ризику		+					+	+		
Самострахування (внутрішнє страхування)		+					+	+	+	
Страхування ризиків		+		+		+	+	+	+	+
Локалізація ризиків				+						
Відвернення збитку	+									
Факторинг				+						
Резервування коштів									+	
Використання внутрішніх фінансових нормативів								+		+

Як можемо спостерігати з табл. 1.7, найпоширенішими методами нейтралізації фінансових ризиків, які досліджують вчені-науковці є: уникнення ризику, передача ризику, прийняття ризику на себе, лімітування концентрації ризику, хеджування, страхування.

Лише З. Боді та Р. Мертон [30] виділяють відвернення збитку як один із методів нейтралізації впливу фінансових ризиків. А Корж Н.В. [29] у своїй праці описує такий метод, як факторинг, що включає комплекс послуг спеціалізованої компанії в обмін на переуступку частини дебіторської заборгованості підприємства.

Гранатуров В.М. [12] окремо виділяє метод резервування коштів для управління фінансовими ризиками підприємства. Інші вчені-науковці

вважають, що резервування коштів є одним із способів застосування методу внутрішнього страхування підприємством.

Отже, цей етап включає в себе пошук засобів (інструментів), які можна згрупувати у методи, які мають на меті уникнення ризиків; мінімізацію ризиків; мінімізацію збитків у разі неможливості запобігти настанню ризикової події.

Найпростішим та найрадикальнішим методом є уникнення фінансового ризику. Він передбачає повну відмову від здійснення конкретних господарських операцій, що спричиняють ризикові ситуації. Перевагою методу уникнення ризиків є запобігання зазнати фінансових збитків, а недоліком – недоотримання прибутку.

На практиці використання цього методу виглядає наступним чином: зупинення виробництва однієї з продукції; відмова від інвестиційних проєктів; відмова від співпраці з сумнівними партнерами і т.д.

Методами, що спрямовані на мінімізацію наслідків впливу ризиків, є диверсифікація ризиків, лімітування ризиків, хеджування ризиків, розподіл ризиків.

Диверсифікація – це спосіб зниження ступеню ризику, який передбачає розподілення зусиль та засобів між видами діяльності й об'єктами капіталовкладень, за умови, що їх результативність не пов'язана між собою. Для прикладу, якщо у разі настання ризикових подій, то лише один вид діяльності принесе фінансових збитків, в той час, інші види діяльності – прибуток. Даний метод мінімізації рівня ризику дозволить підприємству не зазнати банкрутства, підвищити фінансову стійкість при змінах на ринковому середовищі.

Лімітування – метод зниження ступеню ризиків, шляхом встановлення внутрішніх лімітів керівництвом суб'єкта господарювання на проведення певних господарських операцій, що дозволить не виходити за межі допустимого рівня ризиків. Обираючи цей метод, фінансові менеджери розробляють системи нормативів, які можуть включати:

1. Граничний розмір позикових коштів, що використовуються у фінансовій діяльності.
2. Мінімальний розмір активів у високоліквідній формі.
3. Максимальний розмір комерційного або споживчого кредиту для одного клієнта.
4. Максимальний розмір депозитного вкладу, що розміщується в одному банку.
5. Максимальний розмір вкладення коштів у цінні папери одного емітента.
6. Максимальний період відволікання коштів у дебіторську заборгованість [18].

Хеджування – метод зменшення ризиків, який здійснюється шляхом використання деривативних інструментів з метою забезпечення підприємства від потенційних фінансових втрат, які пов'язані з передбаченими коливаннями цін або процентних ставок. Найпоширенішими деривативними інструментами за допомогою яких здійснюється метод хеджування є форвардний контракт, ф'ючерсний контракт, своп та опціон.

Форвардний контракт – це угода двох сторін, яка зобов'язує замовника придбати базовий актив за фіксованою ціною та узгоджених умовах з виконавцем по закінченню строку дії контракту. Форвардний контракт дозволяє знизити настання ризикових ситуацій, які однаково вплинуть як на замовника, так і на виконавця.

Ф'ючерсний контракт – це двостороння угода, яка затверджує зобов'язання замовника придбати базовий актив у певний час та на укладених умовах у майбутньому з фіксованою ціною на момент виконання зобов'язань. У разі укладання ф'ючерсного контракту, його сторони повинні мати гарантійну маржу певним розміром на вимогу товарної біржі, що є необхідною для покриття потенційних збитків.

Своп-контракт – це укладання умови про обмін базовими активами на визначених умовах у майбутньому. Ця угода є вигідною для позичальника, так як надає змогу збільшити ринкові економічні відносини.

Опціон – юридичний документ, який засвідчує факт придбання базового активу на визначених умовах у подальшому та за фіксованою ціною на момент укладання договору або під час виконання зобов'язань. При укладанні опціону лише одна сторона застрахована від ризикового випадку у формі премію, яку зобов'язана сплатити інша сторона [30].

Розподіл ризиків базується на частковій передачі ризиків партнерам по окремих фінансових операціях. При цьому господарським партнерам передається та частина фінансових ризиків підприємства, по якій вони мають більше нагоди нейтралізації їх негативних наслідків і мають в своєму розпорядженні ефективніші способи внутрішнього страхового захисту.

Страховання та самострахування є методами мінімізації збитків у разі неможливості запобігти настанню ризикової події.

Страховання – один із методів мінімізації збитків у випадку настання ризику. Він виступає захистом майнових інтересів суб'єкта господарювання при настанні страхової події страховими компаніями за рахунок грошових фондів, що формуються ними шляхом отримання від страхувальників страхових премій. У процесі страхування підприємству забезпечується страховий захист за всіма основними видами його ризиків. При цьому обсяг відшкодування негативних наслідків ризиків страховиками не обмежується: він визначається реальною вартістю об'єкту страхування (розміром страхової його оцінки), страхової суми і розміром страхової премії.

Самострахування або внутрішнє страхування – метод нейтралізації ризиків, що включає сукупність дій для внутрішнього страхування ризиків, які спрямовані на нейтралізацію негативних впливів на ефективне функціонування підприємством.

Формами внутрішнього страхування ризиків, які забезпечать компенсацію можливих збитків за рахунок:

1) «премії за ризик» – грошове відшкодування від постачальника по господарським операціям, здійснення яких призводить до ризикових подій; збільшення додаткового доходу пропорційне зростанню рівня ризику;

2) системи штрафних санкцій – грошове відшкодування у вигляді розмірів штрафу, пені, неустойок при порушенні контрагентами зобов'язань, які передбачені в укладених угодах;

3) попереднього резервування фінансових ресурсів – полягає у резервуванні підприємством частини фінансових ресурсів, що дозволяє подолати негативні фінансові наслідки за тими фінансовими операціями, які не пов'язані з діями контрагентів.

Джерелом формування резервного фонду є лише власний капітал. Прикладами фондів страхового відшкодування є резервний капітал підприємства, резерв сумнівних боргів та інші фонди згідно чинного законодавства [1].

Обравши метод управління ризиками, фахівці підприємства формують стратегію, яка включає в себе сукупність усіх ризиків, прийнятих рішень щодо фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, розподілу обов'язків серед менеджерів, проведення консультацій і т.д. [42].

Наступним етапом управління ризиками є впровадження методу зниження наслідків впливу ризикових подій на основі прийнятої фінансової стратегії управлінським апаратом підприємства.

Моніторинг і коригування є завершальним етапом управління фінансовими ризиками. Даний етап включає контроль за реалізованими заходами по зменшення рівня фінансового ризику. Виходячи з даних моніторингу, проводиться оцінка ефективності прийнятих управлінських рішень з метою при необхідності їх коригувати для покращення системи управління фінансовими ризиками.

Висновки до 1-го розділу

Дослідивши теоретичні основи управління фінансовими ризиками підприємства, можна зробити наступні висновки:

1. В економічній теорії та практиці існують різні підходи до трактування поняття «фінансовий ризик». Більшість вчених-економістів вважають, що фінансовий ризик призводить до втрати капіталу, зменшення прибутку або фінансового збитку. Фінансові ризики є невід'ємною складовою управлінських рішень, негативний вплив яких погіршує фінансовий стан і призводить до небажаного фінансового результату підприємства.

2. В економічній літературі відсутні загальноприйняті класифікаційні ознаки, за якими поділяють фінансові ризики підприємства. У результаті дослідження виявлено різні наукові підходи до складу та кількості класифікаційних ознак. Деякі вчені-науковці виділяють у свої працях основні види фінансових ризиків, а саме: ризик зниження фінансової стійкості, ризик неплатоспроможності, інвестиційний ризик, інфляційний ризик, процентний ризик, валютний ризик, депозитний ризик, кредитний ризик, ринковий ризик, податковий ризик, інноваційний ризик.

3. Механізм управління фінансовими ризиками підприємства є сукупністю методів, функцій, принципів, важелів та інформаційного забезпечення, ефективне застосування якого дозволить підприємству не підвищувати допустимий рівень ризиків, що у свою чергу, допоможе уникнути зазнання фінансових збитків. Управління фінансовими ризиками підприємства полягає в процесі розробки та вжиття заходів, що спрямовані на забезпечення ефективного функціонування та досягнення поставлених цілей організації в умовах невизначеності, коливань ринку та можливих загроз. Процес управління фінансовими ризиками має характерну послідовність, яка передбачає якісний та кількісний аналіз фінансових ризиків; вибору та впровадження методу управління ними; моніторинг і коригування. Фінансові ризики супроводжують суб'єкт господарювання упродовж його функціонування.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

2.1. Ідентифікація ризиків, що загрожують діяльності підприємств нафтопереробної промисловості

Нафта і нафтопереробні продукти відіграють вагомую роль у світовому економічному розвитку. Потреба в нафті і нафтопереробних продуктах на міжнародному економічному рівні постійно зростає, тому що нафтовий ринок пов'язаний з іншими ринками, що впливає на розвиток світової економіки [21]

Нафтопереробна промисловість займає значну частину паливно-енергетичного комплексу України та забезпечує потреби різних галузей економіки. Але рівень розвитку нафтопереробного сектору України поступово знижується [32].

Ідентифікацію фінансових ризиків, які загрожують фінансово-господарській діяльності нафтопереробним підприємства, проведемо на основі дослідження стану нафтопереробної промисловості України та визначимо зовнішні фактори, які впливають на настання фінансових ризиків.

З рис. 2.1 можемо спостерігати, що у 2014 році кількість суб'єктів господарювання нафтопереробної промисловості скорочується на 21,85% порівняно з минулим роком. У 2015 році кількість підприємств по переробці нафти збільшується на 4,24%, а в 2016 році – зменшується на 21,95%. Протягом 2016-2019 рр. спостерігається збільшення кількості суб'єктів господарювання нафтопереробної промисловості, що є позитивною тенденцією. Впродовж 2019-2020 рр. бачимо зменшення кількості господарюючих суб'єктів нафтопереробної промисловості на 12%, а протягом 2021-2022 рр. – на 23,77% що є негативним явищем.

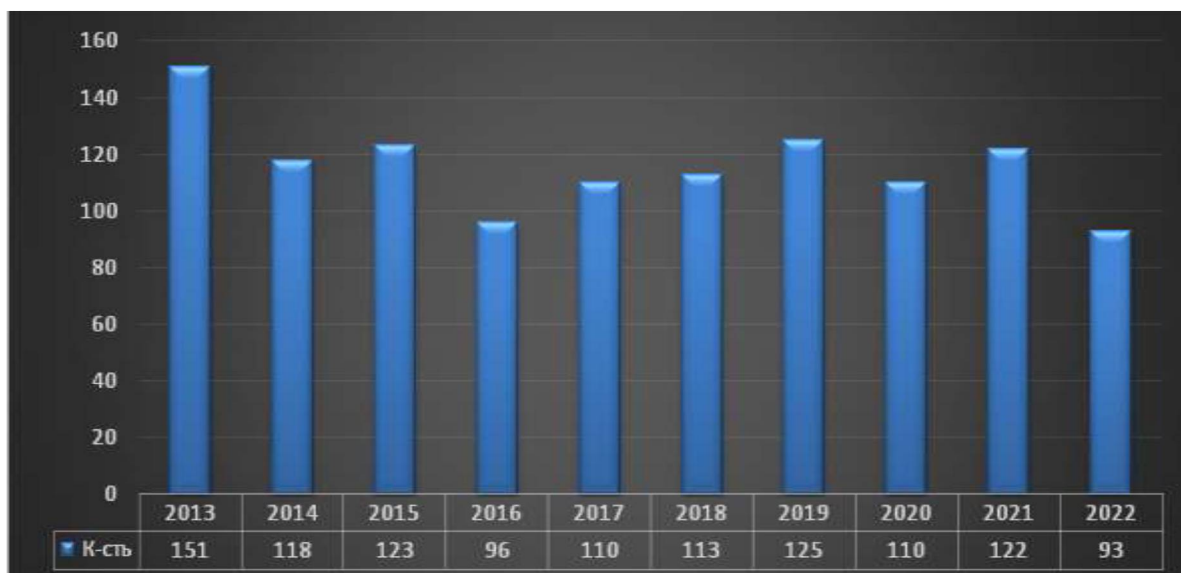

Рис. 2.1. Кількість діючих суб'єктів господарювання нафтопереробної промисловості протягом 2013-2022 рр., одиниць

Джерело: складено автором на основі [34]

Як можемо спостерігати з рис. 2.2, протягом 2009-2016 рр. відбулося скорочення обсягів переробки нафти сирової та газового конденсату: у 2010 році – на 3,20%, у 2011 році – на 21,50%, у 2012 році – на 47,76%, у 2013 році – на 22,70%, у 2014 році – на 17,45%, у 2015 році – на 76,78%, у 2016 році – 71,16%.

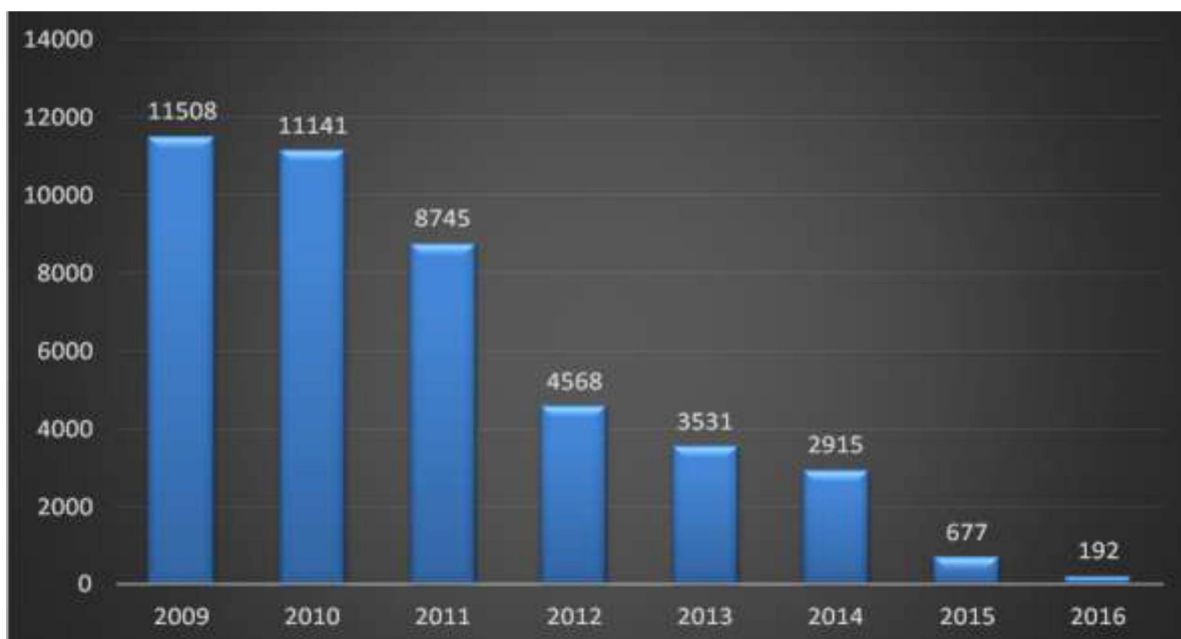

Рис. 2.2. Динаміка обсягів переробки нафти сирової та газового конденсату протягом 2009-2016, тис. т

Джерело: складено автором на основі [32, 34]

З 2017 року та по сьогоднішній Державна служба статистики України не оприлюднює дані про обсяг переробки нафти сирової та газового конденсату на підставі Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації. Проаналізована динаміка свідчить про негативні тенденції у нафтопереробній промисловості України.

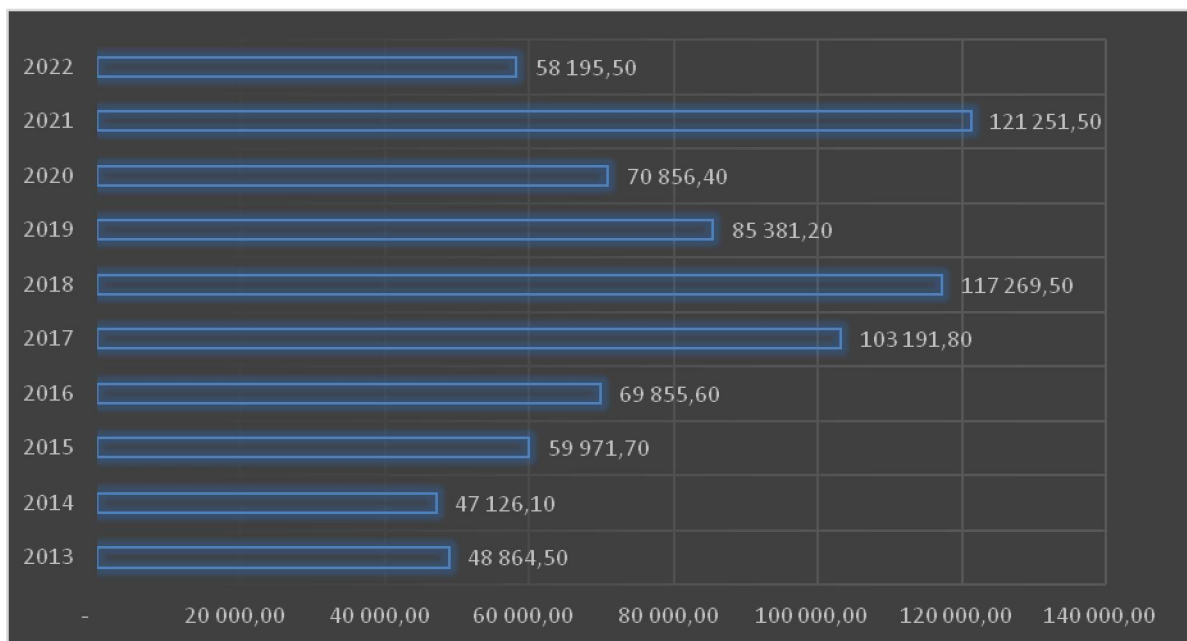

Рис. 2.3. Обсяг реалізованої продукції підприємств нафтопереробної промисловості протягом 2013-2022 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [34]

Щодо обсягу реалізованої продукції підприємств нафтопереробної промисловості, то впродовж 2014-2018 рр. бачимо зростання. У 2019 році обсяг реалізованої продукції підприємств нафтопереробної промисловості скорочується на 27,19% порівняно з 2018 роком, що є негативним явищем. Даний обсяг є найвищим у 2021 році. У цей період він збільшився на 71,12% порівняно з минулим періодом, що є позитивною тенденцією. Протягом 2021-2022 рр. обсяг реалізованої продукції підприємств нафтопереробної промисловості скорочується майже вдвічі.

Провідними українськими підприємствами нафтопереробної промисловості є:

- ПАТ «Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта»;
- ПАТ «Лисичанська нафтова інвестиційна компанія»;
- ПАТ «Херсонський нафтопереробний завод»;
- ПАТ «Нафтопереробний комплекс-Галичина»;
- ПАТ «Одеський нафтопереробний завод»;
- ПАТ «Нафтохімік Прикарпаття».

Вищеперераховані нафтопереробні заводи можуть переробляти нафту з газовим конденсатом загальною проектною потужністю понад 50 млн. тонн сировини на рік [16].

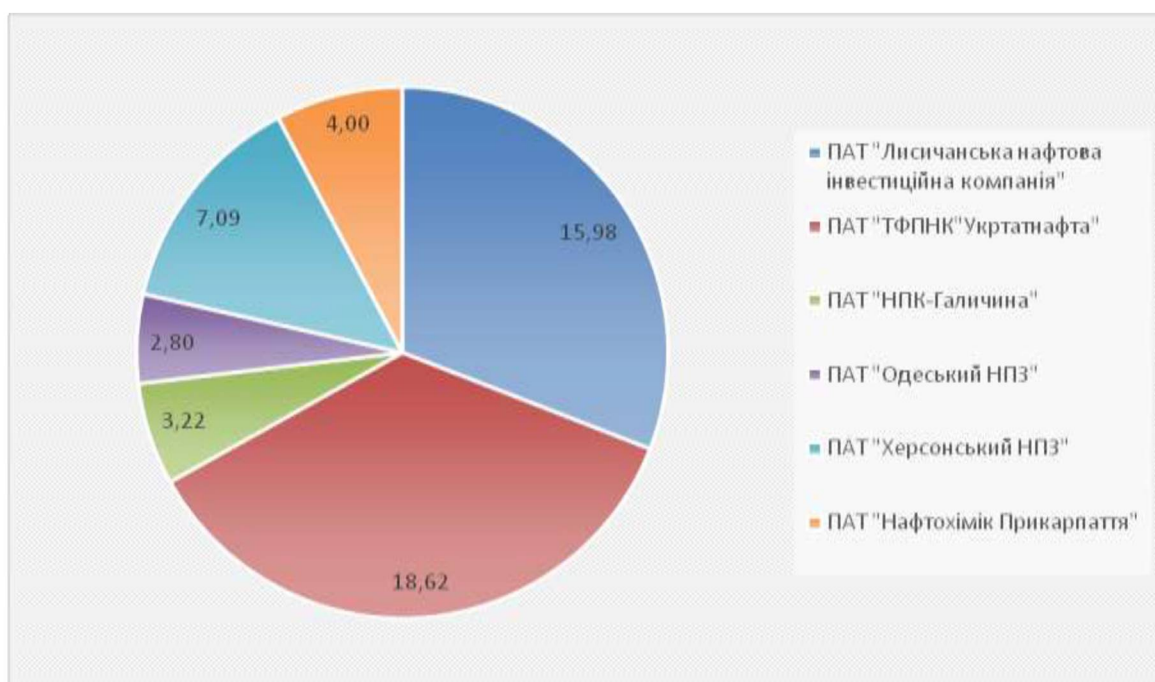

Рис. 2.4. Номінальна потужність нафтопереробних заводів України з переробки нафти з газовим конденсатом, млн. тонн на рік
Джерело: складено автором на основі [38]

Але попри значну проектну потужність нафтопереробних підприємств, з 2009 р. їхнє завантаження послідовно знижується. Відтоді працює лише ПАТ Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта» (Кременчуцький нафтопереробний завод). При цьому відновити діяльність:

1. ПАТ «Лисичанська нафтова інвестиційна компанія» (зупинене у 2012 р.) проблематично внаслідок близькості до зони активних бойових дій і вилучення під цим приводом ПАТ «Укртранснафта» технологічної нафти з підвідних трубопроводів.

2. ПАТ «Херсонський нафтопереробний завод» (зупинене у 2005 р.) неможливо через відсутність основних технологічних установок, виведених колишнім власником з експлуатації перед модернізацією, що так і не відбулася.

3. ПАТ «Одеський нафтопереробний завод» (зупинене у 2010 р.) не просто через низьку глибину перероблення нафти (близько 54 %) і неврегульовані права власності.

4. ПАТ «Нафтопереробний комплекс-Галичина і ПАТ «Нафтохімік Прикарпаття» не можливо, оскільки з 2008 р. заводи не в змозі випускати нафтопродукти, що відповідають національним стандартам (із 2013 р. – технічному регламенту), тому ці підприємства з 2012 р. використовуються як бази для зберігання сировини, яку закупають підприємства, пов'язані з фінансово-промисловою групою «Приват», для переробки на Кременчуцькому нафтопереробному заводі [Дудкін].

Дудкін О. М., Мінев А. Н., Міцай А. О. та ін. [16] виокремлюють загальні проблеми української нафтопереробної галузі:

- ✓ Відсутність дієвої державної політики. У 1995 році було розроблено Єдину програму розвитку галузі, яку станом на сьогодні не виконано. У новій Енергетичній стратегії нафтопереробці приділено другорядну увагу.

- ✓ Несприятливе законодавче поле. Внаслідок цього галузь містить високу концентрацію ризиків, є тінізованою, а тому і безперспективною для інвесторів.

- ✓ Неприваблива фіскальна й тарифна політика. Необґрунтовано завищені тарифи на транспортування нафтопродуктів.

- ✓ Збереження залежності від нафтового імпорту на фоні неухильного скорочення вітчизняного видобутку.

- ✓ Низька конкурентоспроможність підприємств.

✓ Незадовільний фінансовий стан. Усі нафтопереробні заводи України отримували збитки або мінімальні прибутки, не маючи достатніх для стабільної роботи обігових коштів і власних фінансових джерел для реалізації програм модернізації.

✓ Відсутність стимулів до масштабної реконструкції. Для нафтопереробних підприємств необхідна заміна застарілого обладнання для підтримки виробничих потужностей у робочому стані.

У січні 2016 році було вперше порушено справу про банкрутство Одеського нафтопереробного заводу. А в березні 2023 р. Господарський суд Одеської області визнав ПАТ «Одеський нафтопереробний завод» банкрутом [35].

Мінливе коливання на ринковому економічному середовищі України гальмує розвиток нафтопереробної промисловості, що є перешкодою для національного економічного зростання. Сучасними проблемами розвитку для підприємств нафтопереробної промисловості України є:

- 1) економічна нестабільність;
- 2) політична нестабільність;
- 3) російське вторгнення та бойові дії на східній частині України з 2014 року;
- 4) пандемія Covid-19 з 2020 року;
- 5) повномасштабна війна в Україні з лютого 2022 року;
- 6) масові атаки на об'єкти енергетичної інфраструктури;
- 7) науково-технічний прогрес;
- 8) інфляція;
- 9) валютні коливання;
- 10) зміни у податковому законодавстві;
- 11) податковий тиск на великих платників податків;
- 12) підвищення конкурентоспроможності;
- 13) зростання цін на ресурси;
- 14) форс-мажорні обставини.

На сьогодні головною проблемою економічного розвитку цього сектору є повномасштабна війна в Україні. Активні бойові дії, перебої з електроенергією, паливна криза, зростання цін на сировину, матеріали та послуги, зростання конкурентоспроможності, порушення логістичних зв'язків спричиняють фінансові збитки та настання банкрутства для підприємств нафтопереробної промисловості.

Так, з початку 2022 року Кременчуцький нафтопереробний завод постійно страждає від масових російських атак, внаслідок яких на підприємстві виникають пожежі [33].

Фінансово-господарська діяльність підприємств нафтопереробної промисловості постійно є вразливою від впливу зовнішніх факторів. За умов невизначеності та постійних змін на економічному ринку підприємства, господарська діяльність яких є переробка нафти, повинні налагодити ефективний процес управління фінансовими ризиками, який включає в себе ідентифікацію та оцінку фінансових ризиків, пошуки та впровадження методів нейтралізації впливу фінансових ризиків, моніторинг та коригування. Ефективне управління фінансовими ризиками суб'єктів господарювання нафтопереробної промисловості є запорукою успішності підприємницької діяльності та економічного зростання країни.

2.2. Оцінка фінансових ризиків ПАТ «НПК-Галичина»

Детальне дослідження процесу управління фінансовими ризиками проведемо на прикладі ПАТ «Нафтопереробного комплексу-Галичина». Дрогобицький нафтопереробний завод є найстарішим нафтопереробним підприємством, заснованим у 1863 року в місті Дрогобичі. У 1994 році завод змінив право власності та став Публічним акціонерним товариством «Нафтопереробний комплекс-Галичина». Засновником Товариства є Державний комітет України по нафті і газу. Статутний фонд ПАТ «НПК-Галичина» становить 8 706 749,50 грн.

Метою фінансової діяльності підприємства є отримання прибутку від здійснення виробничо-господарської, комерційної та інших видів діяльності.

Основним видом діяльності підприємства є виробництво продуктів нафтоперероблення [35, 36].

Порівнюючи активи балансу (табл. 2.1), можна зазначити, що впродовж 2020-2021 рр. вартість майна зменшилась на 12,48%, що оцінюється негативно, оскільки може вплинути на скорочення обсягів виробництва, продукції, втрату покупців, зниження прибутку тощо. На зміну валюти балансу вплинули такі тенденції: зменшення необоротних активів на 2,31% та оборотних активів на 13%.

Протягом 2021-2022 рр. вартість майна навпаки зросла на 16,31%, що пов'язано із збільшення оборотних активів на 17,29%, що є позитивним, оскільки таке зростання може вплинути на зростання обсягів виробництва і прибутків. Але за ці періоди знову відбувається скорочення необоротних активів на 1,13%.

Перевищення частки оборотних активів у структурі майна ПАТ «НПК-Галичина» протягом 2020-2022 рр. свідчить про досить мобільну структуру активів, яке сприяє до прискорення оборотності коштів суб'єкта господарювання.

Що стосується джерел формування майна підприємства, то з 2020 по 2021 рр. сума власного капіталу збільшилась на 11,21%, разом із тим збільшився розмір довгострокових зобов'язань та забезпечень на 69921,55% та скоротилися поточні зобов'язання і забезпечення на 34,44%.

Впродовж 2021-2022 рр. сума власного капіталу збільшилась на 162,55%, також збільшилися поточні зобов'язання та забезпечення на 42,20%. Стосовно довгострокових зобов'язань і забезпечень, то вони скоротилися на 57,09%.

У цілому питома вага власного капіталу за аналізовані періоди була значно меншою за мінімальне значення 50%, що свідчить про надмірну залежність від кредиторів.

Таблиця 2.1

Структурно-динамічний аналіз ПАТ «НПК-Галичина» протягом 2020-2022 рр.*

Показники	2020 рік		2021 рік		2022 рік		Абсолютний приріст, тис. грн		Темп приросту, %	
	Сума, тис. грн.	Ст-ра, %	Сума, тис. грн.	Ст-ра, %	Сума, тис. грн.	Ст-ра, %	2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022- 2021
<i>Актив</i>										
Необоротні активи	824565	4,83	805557	5,40	796422	4,59	-19008	-9135	-2,31	-1,13
Оборотні активи	16233600	95,17	14123184	94,60	16564903	95,40	-2110416	2441719	-13,00	17,29
Необоротні активи утримуванні для продажу, та групи вибуття	0	-	0	-	0	-	-	-	-	-
Баланс	17058165	100,00	14928741	100,00	17362898	100,00	-2129424	2434157	-12,48	16,31
<i>Пасив</i>										
Власний капітал	-79488	-0,47	-88395	-0,59	-232081	-1,34	-8907	-143686	11,21	162,55
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	5407	0,03	3786065	25,36	1624782	9,36	3780658	-2161283	69921,55	-57,09
Поточні зобов'язання і забезпечення	17132246	100,43	11231071	75,23	15970197	91,98	-5901175	4739126	-34,44	42,20
Баланс	17058165	100,00	14928741	100,00	17362898	100,00	-2129424	2434157	-12,48	16,31

*складено на основі даних Додатку А

Зростання довгострокових та поточних зобов'язань та забезпечень може свідчити про посилення залежності підприємства від кредиторів та погіршення його фінансової стійкості.

Для детальнішого виявлення фінансових ризиків варто провести оцінку динаміки та структур усіх розділів активу та пасиву балансу ПАТ «НПК-Галичина» протягом 2020-2022 рр.

Таблиця 2.2

Динаміка складу необоротних активів ПАТ «НПК-Галичина»
за 2020-2022 рр.*

Показники	Значення, тис. грн			Абсолютний приріст, тис. грн		Темп приросту, %	
	2020	2021	2022	2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
Нематеріальні активи	527	425	338	-102	-87	-19,36	-20,47
Незавершені капітальні інвестиції	447890	448077	457120	187	9043	0,04	2,02
Основні засоби	359245	342020	325356	-17225	-16664	-4,80	-4,87
Інвестиційна нерухомість	8521	8309	8097	-212	-212	-2,49	-2,55
Довгострокові фінансові інвестиції	3093	2733	2671	-360	-62	-11,64	-2,27
Інші фінансові інвестиції	229	229	229	0	0	0,00	0,00
Інші необоротні активи	5060	3764	2611	-1296	-1153	-25,61	-30,63
Загальна вартість необоротних активів	824565	805557	796422	-19008	-9135	-2,31	-1,13

*складено на основі даних Додатку А.

Отже, загальна величина необоротних активів станом на 2021 р. зменшилася на 2,31% порівняно з 2020 р., а у 2022 р. – на 1,13%, що є негативною тенденцією. За досліджуваний період нематеріальні активи знизилися у 2021 р. на 19,36%, у 2022 р. на 20,47% порівнюючи з попередніми періодами.

Спостерігається незначне зростання незавершених капітальних інвестицій: за 2020-2021 рр. – на 0,04%, за 2021-2022 рр. – на 2,02%. Частка основних засобів у 2021 році скоротилася на 4,80%, а у 2022 – на 4,87% порівняно з попередніми періодами.

Також можемо спостерігати, що на 2020-2021 рр. зменшилися інвестиційна нерухомість на 2,49%, довгострокові фінансові інвестиції на 11,64%, інші необоротні активи на 25,61%, а на 2021-2022 рр. також відбулося скорочення інвестиційної нерухомості на 2,55%, довгострокових фінансових інвестицій на 2,27%, інших необоротних активів на 30,63%. Змін у частках інших фінансових інвестицій протягом 2020-2022 рр. не відбулося.

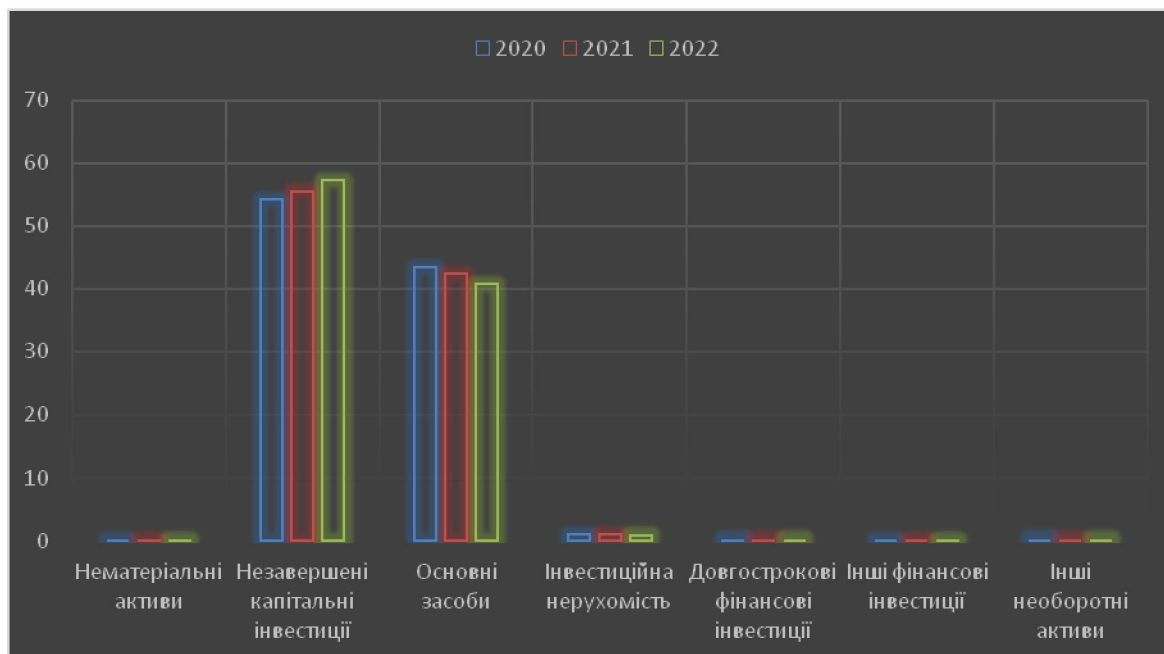

Рис. 2.5. Структура необоротних активів ПАТ «НПК-Галичина»
за 2020-2022 рр.*

*складено на основі даних Додатку А.

Щодо структури необоротних активів, то основну частку складають незавершені капітальні інвестиції, частка яких зростає з кожним роком: у 2020 році 54,32%, у 2021 році 55,62%, у 2022 році 57,40%. Одну з найменших часток складають нематеріальні активи, тенденція яких зменшується, так у 2020 році вона складає 0,06%, у 2021 році – 0,05%, а у 2022 році – 0,04%. Основні засоби, структура яких протягом аналізованого періоду поступово скорочувалася, у 2020 році становить 43,57%, у 2021 році – 42,46%, у 2022 році – 40,85%. Майже незмінною є частка інвестиційної нерухомості, яка складає у 2020 та 2021 роках 1,03%, у 2022 році – 1,04%. Стосовно довгострокових фінансових інвестицій, то їх частка у 2020 році становить 0,38%, а протягом 2021-2022 рр. – 0,34%.

Протягом 2020-2022 рр. частка інших фінансових інвестицій не змінювалася і становить 0,03%. Структура інших необоротних активів складає на кінець 2020 р. – 0,61%, 2021 р. – 0,47%, 2022 р. – 0,33%.

Можна зробити висновок, що дані показники свідчать про погіршення майнового стану підприємства.

Таблиця 2.3

**Динаміка складу оборотних активів ПАТ «НПК-Галичина»
за 2020-2022 рр.***

Показники	Значення, тис. грн			Абсолютний приріст, тис. грн		Темп приросту, %	
	2020	2021	2022	2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
Запаси	333387	243744	1303744	-89643	1060000	-26,89	434,88
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1252190	893848	4761291	-358342	3867443	-28,62	432,67
Дебіторська заборгованість за розрахунками	340837	349444	340544	8607	-8900	2,53	-2,55
Інша поточна дебіторська заборгованість	14299985	12606453	10047930	-1693532	-2558523	-11,84	-20,30
Гроші та їх еквіваленти	197	828	12453	631	11625	320,30	1403,99
Інші оборотні активи	7004	28868	98941	21864	70073	312,16	242,74
Загальна вартість оборотних активів	16233600	14123185	16564903	-2110415	2441718	-13,00	17,29

*складено на основі даних Додатку А.

Аналізуючи динаміку складу оборотних активів підприємства, то варто зазначити, що загальна вартість оборотних активів у 2021 році зменшилася на 13% порівняно з 2020 роком. Така тенденція скорочення протягом 2020-2021 рр. відбулася за рахунок зменшення запасів на 28,62%, дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги на 28,62%, іншої

поточної дебіторської заборгованості на 11,84%. Стосовно 2021-2022 рр. можемо спостерігати протилежну ситуацію. Так як загальна вартість оборотних активів за аналізований період збільшилася на 17,29%, що зумовлено зростанням запасів на 434,88%, дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги на 432,67%, грошей та їх еквіваленти на 1403,99%, інших оборотних активів на 242,74%.

Отже, зростання величини оборотних активів є позитивним показником, що вказує на зростання сукупності майнових цінностей підприємства, які обслуговують поточну виробничо-комерційну діяльність підприємства.

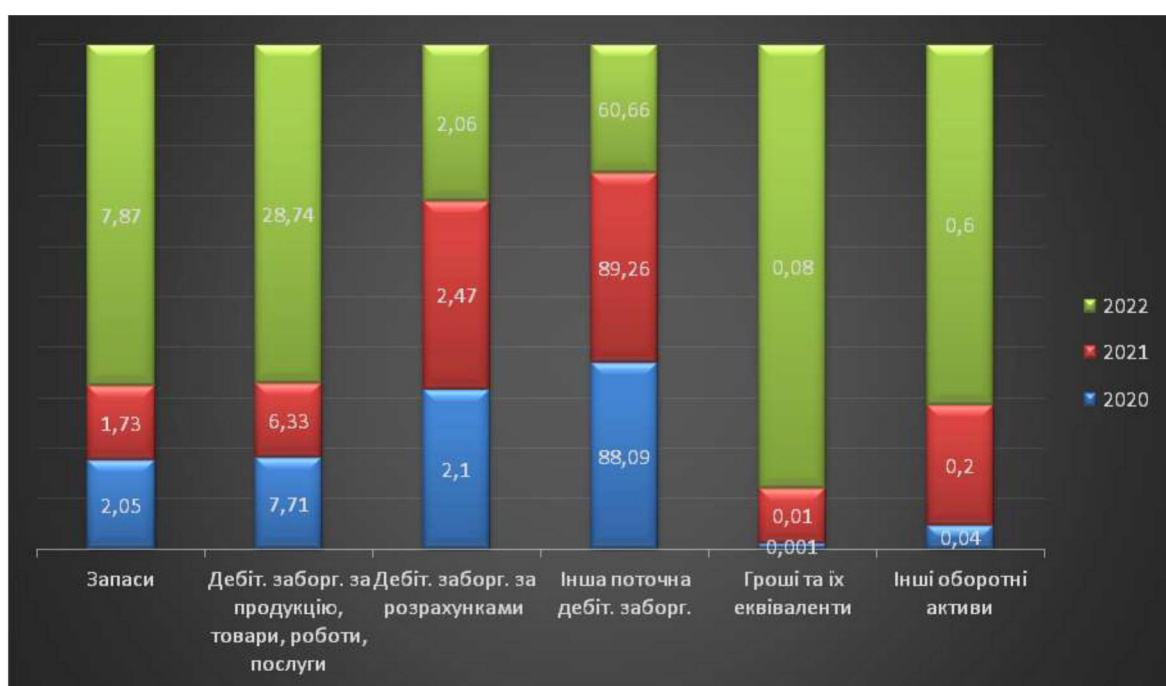

Рис. 2.6. Структура оборотних активів ПАТ «НПК-Галичина»
за 2020-2022 рр.*

*складено на основі даних Додатку А.

Згідно даних рис.2.6 спостерігаємо, що протягом аналізованого періоду у структурі оборотних активів підприємства найбільшу частку становить інша поточна дебіторська заборгованість: у 2020 році – 88,09%, у 2021 році – 89,26%, у 2022 році – 60,66%.

У 2020 році частки запасів 2,05%, дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги 7,71%, дебіторська заборгованість за

розрахунками 2,1%, гроші та їх еквіваленти 0,001%, інші оборотні активи 0,04%.

У 2021 році частки запасів 1,73%, дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги 6,33%, дебіторська заборгованість за розрахунками 2,47%, гроші та їх еквіваленти 0,01%, інші оборотні активи 0,02%.

У 2022 році частки запасів 7,87%, дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги 28,74%, дебіторська заборгованість за розрахунками 2,06%, гроші та їх еквіваленти 0,08%, інші оборотні активи 0,06%.

Можна зазначити, що протягом трьох років найбільші частки у структурі оборотних активів мала дебіторська заборгованість, що свідчить про зниження ліквідності, фінансової стійкості та підвищення ризику фінансових збитків. Найменші частки належать високоліквідним та повільноліквідним активам, що є також негативним явищем.

Таблиця 2.4

Динаміка складу власного капіталу ПАТ «НПК-Галичина»
за 2020-2022 рр.*

Показники	Значення, тис. грн			Абсолютний приріст, тис. грн		Темп приросту, %	
	2020	2021	2022	2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
Зареєстрований капітал	8707	8707	8707	-	-	-	-
Резервний капітал	2177	2177	2177	-	-	-	-
Непокритий збиток	-90372	-99278	-242965	-8906	-143687	9,85	144,73
Загальна вартість власного капіталу	-79488	-88394	-232081	-8906	-143687	11,20	162,55

*складено на основі даних Додатку А.

Отже, проаналізувавши динаміку власного капіталу, можна зробити висновок, що зареєстрований капітал протягом даного періоду залишався незмінним та становив 8707 тис. грн, які і резервний капітал у розмірі 2177 тис. грн.

Щодо непокритого збитку, то у 2020 році він становив -90372 тис. грн, у 2021 році -99278 тис. грн, а у 2022 році -242965 тис. грн. А у відсотковому відношенні за період 2020-2021 рр. непокритий збиток зріс на 9,85%, а за 2021-2022 рр. на 144,73%, що безумовно є негативною явищем.

Загалом власний капітал має тенденцію до збільшення, унаслідок зростання непокритого збитку.

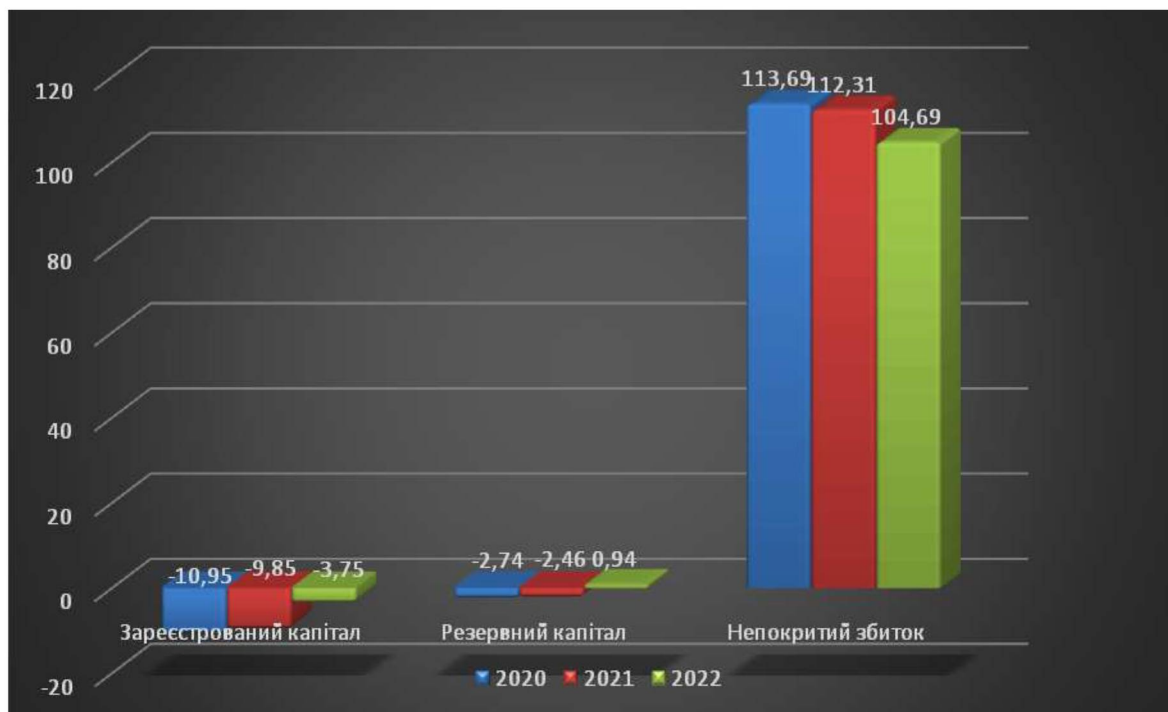

Рис. 2.7. Структура власного капіталу ПАТ «НПК-Галичина»
за 2020-2022 рр.*

*складено на основі даних Додатку А.

Аналізуючи структуру власного капіталу підприємства, можна побачити, щонайбільшу частку складає непокритий збиток, що є негативною тенденцією, та спостерігається зменшення часток зареєстрованого та резервного капіталів, яке є негативним явищем.

Отже, щодо довгострокових зобов'язань, то протягом 2020-2021 рр. відбулося зменшення відстрочених податкових зобов'язань на 1,55%, інших довгострокових зобов'язань збільшилося на 86435,16%. У 2021-2022 рр., навпаки спостерігається збільшення відстрочених податкових зобов'язань на 127,43%, а інші довгострокові зобов'язання зменшилися на 57,13%.

Таблиця 2.5

Динаміка складу зобов'язань ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2022 рр.*

Показники	Значення, тис. грн			Абсолютний приріст, тис. грн		Темп приросту, %	
	2020	2021	2022	2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
Відстрочені податкові зобов'язання	1033	1017	2313	-16	1296	-1,55	127,43
Інші довгострокові зобов'язання	4374	3785048	1622469	3780674	-2162579	86435,16	-57,13
Усього довгострокових зобов'язань	5407	3786065	1624782	3780658	-2161283	69921,55	-57,09
Поточна кредиторська заборгованість	9508263	3441754	7866928	-6066509	4425174	-63,80	128,57
Поточні забезпечення	10379	11052	13004	673	1952	6,48	17,66
Інші поточні зобов'язання	7613604	7778265	8090265	164661	312000	2,16	4,01
Усього поточних зобов'язань	17132246	11231071	15970197	-5901175	4739126	-34,44	42,20

*складено на основі даних Додатку А.

Стосовно короткострокових зобов'язань, то за період 2020-2021 рр. спостерігається скорочення тільки поточної кредиторської заборгованості на 63,80%, та збільшення поточних забезпечень на 6,48%, інших поточних зобов'язань на 2,16%. Протягом 2021-2022 рр. відбувається лише зростання: поточна кредиторська заборгованість на 128,57%, поточні забезпечення на 17,66%, інші поточні зобов'язання на 4,01%, що є негативним.

На основі рис. 2.8 можна побачити, що у структурі довгострокових зобов'язань найбільшу частку становлять інші довгострокові зобов'язання, так у 2020 році вони складають 80,90%, у 2021 році – 99,97%, у 2022 році – 99,86%. Частка відстрочених податкових зобов'язань складає у 2020 році 19,10%, а в наступному періоді значно скорочується і становить 0,03%, а в 2022 році – 0,14%.

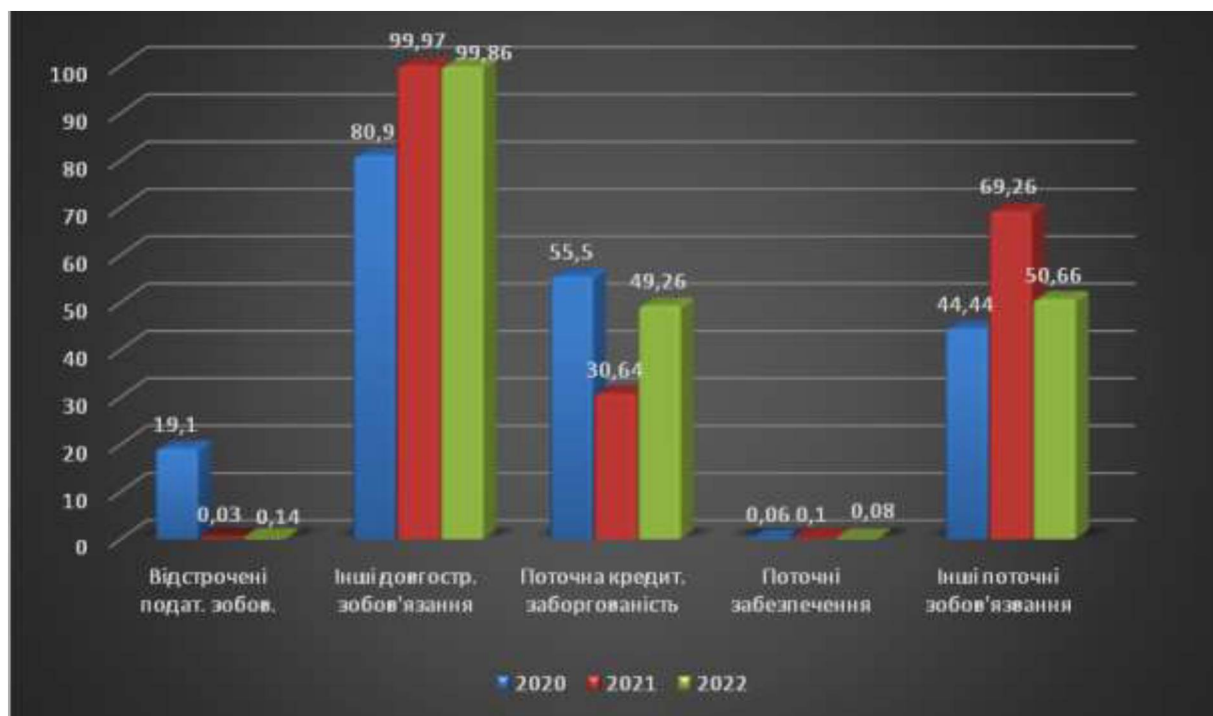

Рис. 2.8. Структура зобов'язань ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2022 рр.*

*складено на основі даних Додатку А.

У 2020 році у структурі поточних зобов'язань найбільшу частку складає поточна кредиторська заборгованість – 55,%, найменшу – поточні забезпечення, які становлять 0,06%. Частка інших поточних зобов'язань складає 44,44%.

Протягом 2021-2022 рр. найбільша частка належить іншим поточним зобов'язанням, яка складає 69,26% та 50,66%. Поточна кредиторська заборгованість становить 30,64% та 49,26%, поточні забезпечення – 0,1% та 0,8%.

Аналізуючи структуру пасиву балансу ПАТ «НПК-Галичина», можна зазначити, що спостерігається таке негативне явище, як нераціональна структура капіталу підприємства.

Як правило, баланс вважається абсолютно ліквідним, якщо виконуються наступні умови:

$$A_1 \geq P_1$$

$$A_2 \geq P_2$$

$$A_3 \geq P_3$$

$$A_4 \leq P_4$$

Таблиця 2.6

Показники аналізу ліквідності активу
балансу ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2022 рр.*

Групи активів	2020	2021	2022	Абсолютний приріст, тис. грн		Темп приросту, %	
				2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
A ₁	197	828	12453	631	11625	320,30	1403,99
A ₂	15893012	13849745	15149765	-2043267	1300020	-12,86	9,39
A ₃	340391	272612	1402685	-67779	1130073	-19,91	414,54
A ₄	824565	805557	797995	-19008	-7562	-2,31	-0,94
Баланс	17058165	14928742	17362898	-2129423	2434156	-12,48	16,31

*складено на основі даних Додатку А.

Таблиця 2.7

Показники аналізу ліквідності пасиву
балансу ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2022 рр.*

Групи пасивів	2020	2021	2022	Абсолютний приріст, тис. грн		Темп приросту, %	
				2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
П ₁	17130910	8711531	12788015	-8419379	4076484	-49,15	46,79
П ₂	1336	2519540	3182182	2518204	662642	188488,32	26,30
П ₃	5407	3786065	1624782	3780658	-2161283	69921,55	-57,09
П ₄	-79488	-88394	-232081	-8906	-143687	11,20	162,55
Баланс	17058165	14928742	17362898	-2129423	2434156	-12,48	16,31

*складено на основі даних Додатку А.

Аналізуючи дані табл. 2.6 та табл. 2.7, можна спостерігати, що за 2020 рік:

$$A_1 \leq P_1 \text{— умова не виконується}$$

$$A_2 \geq P_2 \text{— умова виконується}$$

$$A_3 \geq P_3 \text{— умова виконується}$$

$$A_4 \geq P_4 \text{— умова не виконується}$$

Аналізуючи дані табл. 2.6 та табл. 2.7, можна спостерігати, що за 2021 рік:

$$A_1 \leq P_1 \text{— умова не виконується}$$

$$A_2 \geq P_2 \text{— умова виконується}$$

$$A_3 \leq P_3 \text{— умова не виконується}$$

$A_4 \geq P_4$ – умова не виконується

Аналізуючи дані табл. 2.6 та табл. 2.7, можна спостерігати, що за 2022 рік:

$A_1 \leq P_1$ – умова не виконується

$A_2 \geq P_2$ – умова виконується

$A_3 \leq P_3$ – умова не виконується

$A_4 \geq P_4$ – умова не виконується

Протягом 2020-2022 рр. перша умова не виконується, що свідчить про неплатоспроможність, оскільки підприємство не здатне покрити найбільш термінові зобов'язання за рахунок найбільш ліквідних активів.

Друга умова за усі досліджені періоди виконується, тобто швидко реалізовані активи перевищують короткострокові пасиви, суб'єкт господарювання може бути платоспроможним у недалекому майбутньому з урахуванням своєчасних розрахунків з кредиторами, отримання коштів від продажу продукції в кредит.

Третя умова виконується лише у 2020 році. Невиконання цієї нерівності у 2021 та 2022 роках означає низький рівень перспективної ліквідності і те, що в майбутньому при своєчасному надходженні грошових коштів від продажу та платежів підприємство може бути не платоспроможним на період.

Четверта умова не виконується протягом 2020-2022 рр., яка свідчить про відсутність мінімальної фінансової стійкості підприємства, так як постійні пасиви на кінець року значно менше ніж активи, що важко реалізуються.

Аналіз показників ліквідності підприємства здійснюється за чотирма коефіцієнтами:

- коефіцієнт поточної ліквідності;
- коефіцієнт швидкої ліквідності;
- коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- коефіцієнт загальної ліквідності.

У 2020 році коефіцієнт поточної ліквідності становить менше за нормативне значення – від 1 до 2, що вказує на недостатню кількість грошових

еквівалентів, які можуть застосувати для погашення поточних зобов'язань. А в 2021 та 2022 роках коефіцієнт поточної ліквідності складає в межах норми.

Таблиця 2.8

Аналіз показників ліквідності ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2022 рр.*

Показники	Значення			Абсолютний приріст	
	2020	2021	2022	2021-2020	2022-2021
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,948	1,258	1,037	0,310	-0,220
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,928	1,233	0,949	0,306	-0,284
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,000	0,000	0,001	0,000	0,001
Коефіцієнт загальної ліквідності	0,470	0,631	0,539	0,161	-0,092

*складено на основі даних Додатку А.

Коефіцієнт швидкої ліквідності протягом 2020-2022 рр. відповідає нормативному значення – від 0,7-0,8 до 1,5. Це свідчить про покриття поточних зобов'язань ліквідними активами, окрім запасів. Коефіцієнт абсолютної ліквідності за усі періоди є нижчим за нормативної межі у 0,2. Це показує, що підприємство ПАТ «НПК-Галичина» не здатне погасити кредиторську заборгованість у найближчий час. Нормальним значення коефіцієнту загальної ліквідності вважається від 2 до 2,5. З даних табл. 2.8 можемо спостерігати, що показники протягом 2020-2022 рр. становлять менше 1, що вказує про нездатність підприємства покрити свої короткострокові зобов'язання за рахунок оборотних коштів.

Підсумовуючи дані, можна зазначити, що підприємство ПАТ «НПК-Галичина» є недостатньо забезпечений ліквідними коштами. Отже, присутній ризик втрати платоспроможності.

Наступним визначимо абсолютні показники фінансової стійкості підприємства, які характеризують міру забезпеченості запасів і витрат джерелами їх фінансування. Співвідношенням запасів і витрат та джерел їх фінансування дає можливість визначити тип фінансової стійкості.

Таблиця 2.9

Визначення типу фінансової стійкості підприємства*

Показники	Значення, тис. грн			Абсолютний приріст, тис. грн	
	2020	2021	2022	2021-2020	2022-2021
Наявність власного оборотного капіталу для формування запасів	-904053	-893952	-1028503	10101	-134551
Наявність власного оборотного капіталу, довгострокових кредитів та позик для формування запасів	-898646	2892113	596279	3790759	-2295834
Наявність власного оборотного капіталу, довгострокових, короткострокових кредитів та позик для формування запасів	-897310	5411653	3778461	6308963	-1633192
Запаси	333387	243744	1303744	-89643	1060000
Надлишок (+) нестача (-) власного оборотного капіталу для формування запасів	-1237440	-1137696	-2332247	99744	-1194551
Надлишок (+) нестача (-) власного оборотного капіталу, довгострокових кредитів та позик для формування запасів	-1232033	2648369	-707465	3880402	-3355834
Надлишок (+) нестача (-) власного оборотного капіталу, довгострокових, короткострокових кредитів та позик для формування запасів	-1230697	5167909	2474717	6398606	-2693192

*складено на основі даних Додатку А.

Аналізуючи табл. 2.9, можна зазначити, що у 2020 році ПАТ «НПК-Галичина» мало кризову фінансову стійкість, тобто підприємство було неплатоспроможним та на межі банкрутства. У 2021 році суб'єкт господарювання мав нормальну фінансову стійкість, що свідчить про раціональне використання позикових коштів. У 2022 році – нестійкий фінансовий стан, при якому рівень ризику втрати платоспроможності зростає.

Коефіцієнт автономії за аналізовані періоди менший за нормативне значення, що свідчить про негативну тенденцію, бо вказує на зменшення фінансової незалежності підприємства і перевищення залучених позикових коштів. Протягом 2020-2022 рр. коефіцієнт фінансової залежності перевищує нормативне значення, яке також показує зменшення фінансової незалежності.

Коефіцієнт співвідношення позичених і власних коштів зростає з кожним періодом, що є негативним, бо свідчить про посилення залежності підприємства від кредиторів, тобто про зниження його фінансової стійкості.

Таблиця 2.10

Оцінка фінансової стійкості ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2022 рр.*

Показники	Нормативне значення	Значення			Абсолютний приріст	
		2020	2021	2022	2021-2020	2022-2021
Коефіцієнт автономії	Більше 0,5	-0,005	-0,006	-0,013	-0,001	-0,008
Коефіцієнт фінансової залежності	Менше 0,5	0,996	1,714	1,358	0,718	-0,356
Коефіцієнт співвідношення позичених і власних коштів	Менше 1	-215,600	-169,889	-75,814	45,711	94,075
Коефіцієнт фінансової стабільності	Збільшення коефіцієнта	2540,547	1,382	2,660	-2539,165	1,278
Коефіцієнт забезпеченості власними коштами	Збільшення коефіцієнта	1,078	0,629	0,843	-0,449	0,214
Коефіцієнт маневреності власних коштів	Якомога більший	11,305	-32,718	-2,563	-44,024	30,156
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	Менше 0,5	1,005	1,006	1,013	0,001	0,008
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	Зменшення коефіцієнта	-0,073	1,024	1,167	1,097	0,143
Коефіцієнт фінансового левериджу	Менше 0,5	-0,068	-42,832	-7,001	-42,764	35,831

*складено на основі даних Додатку А.

Коефіцієнт фінансової стабільності у 2021 році значно знижується на 2539,165 порівняно з 2020 роком, що означає залежність підприємства від зовнішніх джерел коштів, а в 2022 році коефіцієнт збільшується на 1,278, що є позитивним показником. Коефіцієнт забезпеченості власними коштами наявність власних оборотних коштів для незалежності від позикових коштів, так найкращий показник спостерігається у 2020 році, який становить 1,078, а у 2021 році він зменшується на 0,449, що є негативним явищем, у 2022 році – зростає на 0,214. Коефіцієнт маневреності власних коштів протягом 2020-2021

рр. показує, що частка власних оборотних активів підприємства скоротилася, що є негативним показником, а за 2021-2022 рр. показники є від'ємними, що свідчить про підприємство стало менш мобільно використовувати власні оборотні кошти. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу впродовж 2020-2022 рр. становить вище за нормативне значення, що є негативним.

Таблиці 2.11

Показники ділової активності ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2022 рр.*

Показники	Нормативн е значення	Значення			Абсолютний приріст	
		2020	2021	2022	2021-2020	2022-2021
Коефіцієнт оборотності активів	Збільшення	0,275	0,057	0,341	-0,218	0,284
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Збільшення	0,494	0,925	1,846	0,431	0,921
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Збільшення	0,295	0,061	0,39	-0,234	0,329
Строк погашення кредиторської заборгованості, днів	Зменшення	728,941	389,21	195,051	-339,731	-194,159
Строк погашення дебіторської заборгованості, днів	Зменшення	1219,408	16,312	921,961	-1203,096	905,649
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	Збільшення	14,074	3,483	4,537	-10,591	1,054
Коефіцієнт оборотності основних засобів	Збільшення	13,061	2,482	18,182	-10,579	15,7
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Збільшення	-59,028	-8,552	-25,489	50,476	-16,937

*складено на основі даних Додатку А.

Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів зростає з кожним періодом, що має негативну тенденцію. Коефіцієнт фінансового левериджу за 2020 р. показує, що сума позикового капіталу на одиницю власного капіталу становить -68 грн., за 2021 р. -42832 грн., за 2022 р. -7001 грн.

Протягом 2020-2021 рр. позитивним явищем є збільшення коефіцієнту оборотності кредиторської заборгованості та коефіцієнту оборотності власного капіталу, та зменшення строків погашення кредиторської заборгованості та дебіторської заборгованості. А негативною тенденцією є зменшення таких

показників, як коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, коефіцієнт оборотності матеріальних запасів та коефіцієнт оборотності основних засобів.

Впродовж 2021-2022 рр. позитивною тенденцією є збільшення наступних показників: коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, коефіцієнт оборотності матеріальних запасів та коефіцієнт оборотності основних засобів, та зменшення для строків погашення кредиторської заборгованості. Негативним явищем є зменшення коефіцієнту оборотності власного капіталу та збільшення строків погашення дебіторської заборгованості.

Таблиця 2.12

Оцінка ефективності використання основних засобів ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2022 рр.*

Показники	Значення			Абсолютний приріст	
	2020	2021	2022	2021-2020	2022-2021
Фондовіддача	2,48	0,45	3,14	-2,03	2,69
Фондомісткість	0,40	2,23	0,32	1,82	-1,91
Фондоозброєність	4230,01	4081,09	3914,68	-148,92	-166,41
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства	0,02	0,02	0,02	0,00	0,00
Коефіцієнт зносу ОЗ	0,81	0,82	0,83	0,01	0,01
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,19	0,18	0,17	-0,01	-0,01
Рентабельність ОЗ	-0,01	0,00	-0,08	0,00	-0,07

*складено на основі даних Додатку А.

Отже, фондовіддача протягом 2020-2021 рр. зменшилася, так на 1 грн. вкладену в основні засоби підприємства отримано на 2,03 одиниць менше продукції, що вказує на зниження ефективності використання основних засобів, а протягом 2021-2022 рр. навпаки збільшився, тобто на 1 грн. – на 2,69 одиниць більше продукції, що є позитивним показником. Стосовно фондомісткості, то впродовж 2020-2021 рр. спостерігається позитивна тенденція, розглядаючи вартість основних засобів, яка припала на 1 грн. доходу, слід зазначити, що

даний показник складав 1,82 грн., а у 2021-2022 рр. зменшився до 1,91 грн. Фондоозброєність вказує на вартість основних виробничих фондів, що припадає на одну особу на підприємстві, так за аналізовані періоди даний показник зменшувався, що є негативним явищем.

Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства впродовж 2020-2022 рр. не змінювався. Коефіцієнт зносу основних засобів має високі показники за 2020-2022 рр., що є негативним. Низькі показники коефіцієнту придатності основних засобів є низькою, що також характеризує негативну тенденцію. Рентабельність основних засобів показує, що на 1 грн. вартості основних засобів припадає у 2018 році -0,01% чистого прибутку, у 2019 році 0,00%, у 2022 році -0,08%.

Загалом на ПАТ «НПК-Галичина» спостерігається негативна тенденція ефективності використання основних засобів.

Таблиця 2.13

Динаміка формування фінансових результатів ПАТ «НПК-Галичина»
за 2020-2022 рр.*

Показники	Значення, тис. грн			Абсолютний приріст, тис. грн.		Темп приросту, %	
	2020	2021	2022	2021-2020	2022-2021	2021-2020	2022-2021
1	2	3	4	5	6	7	8
Чистий дохід	4692017	849055	5915557	-3842962	5066502	-81,90	596,72
Собівартість	4484086	778476	5527658	-3705610	4749182	-82,64	610,06
Валовий прибуток	207931	70579	387899	-137352	317320	-66,06	449,60
Інші операційні доходи	15189	22799	53596	7610	30797	50,10	135,08
Адміністративні витрати	66922	65077	77946	-1845	12869	-2,76	19,78
Витрати на збут	109892	100822	322856	-9070	222034	-8,25	220,22
Інші операційні витрати	59001	131178	108549	72177	-22629	122,33	-17,25
Збиток від операційної діяльності	12695	203699	67856	191004	-135843	1504,56	-66,69
Інші фінансові доходи	0	0	1	0	1	0	0
Інші доходи	0	196120	196120	196120	0	0	0
Фінансові витрати	2154	918	71671	-1236	70753	-57,38	7707,30

Продовження табл. 2.13

1	2	3	4	5	6	7	8
Втрати від участі в капіталі	100	361	2861	261	2500	261,00	692,52
Інші витрати	0	64	4	64	-60	0	-93,75
Фінансовий результат до оподаткування: збиток	14949	8922	142391	-6027	133469	-40,32	1495,95
Витрати (дохід) з податку на прибуток	-52	16	-1295	68	-1311	-130,77	-8193,75
Чистий фінансовий результат (збиток)	15001	8906	143686	-6095	134780	-40,63	1513,36

*складено на основі даних Додатку А.

Як можемо побачити з табл. 2.13, то протягом 2020-2021 рр. чистий дохід зменшився на 81,90%, а протягом 2021-2022 рр. – збільшився на 596,72%. За 2020-2021 рр. собівартість скоротилася на 82,64%, а за 2021-2022 рр. – зросла на 610,06%. Аналогічна ситуація спостерігається з валовим прибутком: протягом 2020-2021 рр. – зменшився на 66,06%, впродовж 2021-2022 рр. – збільшився на 449,60%. Інші операційні доходи протягом 2020-2021 рр. зростають на 50,10%, а за 2021-2022 рр. – на 135,08%.

Впродовж 2020-2021 рр. адміністративні витрати і витрати на збут зменшилися на 2,76% та 8,25%, а за 2021-2022 рр. збільшилися на 19,78% та 220,22%. Інші операційні витрати за 2020-2021 рр. зросли на 122,33%, за 2021-2022 рр. скоротилися на 17,25%.

Впродовж 2020-2021 рр. збиток від операційної діяльності збільшився на 1504,56%, а протягом 2021-2022 рр. зменшився на 66,69%. У 2021 році відбулося скорочення фінансових витрат на 57,38%, ніж у 2020 році, а в 2022 році зросли на 7707,30%, ніж у попередньому періоді. Втрати від участі в капіталі збільшуються з кожним наступним періодом: за 2020-2021 рр. – на 261%, за 2021-2022 рр. – на 692,52%.

За три роки діяльності ПАТ «НПК-Галичина» зазнає фінансових збитків, що є негативною тенденцією та свідчить про незадовільний фінансовий стан.

Таблиця 2.14

Оцінка рентабельності ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2022 рр.*

Показник	Нормативне значення	2020	2021	2022
Рентабельність продажу	Більше 20%	-0,27%	-23,99%	-1,15%
Рентабельність операційної діяльності	Більше 20%	-0,27%	-18,94%	-1,12%
Рентабельність діяльності до оподаткування	Більше 20%	-0,32%	-0,83%	-2,36%
Рентабельність капіталу	Більше 20%	-0,09%	-0,60%	-0,82%

*складено на основі даних Додатку А.

Звертаючи увагу, що протягом 2020-2022 рр. підприємство має фінансові збитки та від'ємну рентабельність, оцінимо його ймовірність банкрутства за моделями Альтмана, Ліса та Спрінгейта.

Таблиця 2.15

Оцінка ймовірності банкрутства ПАТ «НПК-Галичина»
протягом 2020-2022 рр. за моделлю Альтмана*

Показники моделі	2020	2021	2022
X_1 =Ліквідність (робочий капітал / активи)	-0,053	0,194	0,034
X_2 =Прибутковість (чистий прибуток / активи)	-0,001	-0,001	-0,008
X_3 =Рентабельність (прибуток до сплати податків і процентів / активи);	-0,001	-0,014	-0,004
X_4 =Фінансова стійкість (власний капітал / заборгованість);	-0,005	-0,006	-0,013
X_5 =Оборотність (виручка / оборотні активи)	0,289	0,060	0,357
$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 1,0X_5$	0,219	0,243	0,366
$Z = 0,717X_1 + 0,847X_2 + 3,107X_3 + 0,42X_4 + 0,995X_5$	0,245	0,153	0,355

*складено на основі даних Додатку А.

На основі даних з табл. 2.15, можна зазначити, що ймовірність банкрутства дуже висока, підприємство є практично неспроможним.

Таблиця 2.16

Оцінка ймовірності банкрутства ПАТ «НПК-Галичина»
протягом 2020-2022 рр. за моделлю Ліса*

Показники моделі	2020	2021	2022
X_1 = Ліквідність (робочий капітал / активи)	-0,053	0,194	0,034
X_2 =Прибутковість (прибуток до сплати податків і відсотків / операційні активи);	-0,001	-0,001	-0,008
X_3 =Нерозподілений прибуток (резерви / операційні активи);	-0,005	-0,007	-0,014
X_4 =Фінансовий важіль (власний капітал / заборгованість);	-0,005	-0,006	-0,013
$Z = 0,063X_1 + 0,042X_2 + 0,057X_3 + 0,001X_4$	-0,004	0,012	0,001

*складено на основі даних Додатку А.

Граничне значення складає 0,037.Тому виходячи з даних табл. 2.16, можна зробити висновок, що ПАТ «НПК-Галичина» знаходиться у межі банкрутства.

Таблиця 2.17

Оцінка ймовірності банкрутства ПАТ «НПК-Галичина»
протягом 2020-2022 рр. за моделлю Спрінгейта*

Показники моделі	2020	2021	2022
X_1 = Ліквідність (робочий капітал / активи);	-0,053	0,194	0,034
X_2 =Прибуток до сплати податків і відсотків / активи	-0,001	-0,001	-0,008
X_3 =Прибуток до сплати податків / короткострокова заборгованість	-0,005	-0,009	-0,015
X_4 =Виручка / активи	0,275	0,057	0,341
$Z = 1,03X_1 + 3,07X_2 + 0,66X_3 + 0,4X_4$	0,050	0,215	0,136

*складено на основі даних Додатку А.

Показники за аналізовані періоди складає менше за нормативне значення $Z < 0,862$, тому підприємство вважається потенційним банкрутом.

Внутрішніми факторами, які є джерелом виникнення фінансових ризиків, можна вважати:

- 1) низька ефективність використання основних засобів;
- 2) збільшення витрат;
- 3) неефективне управління доходами та витратами;

- 4) недостатній обсяг власного капіталу;
- 5) нестача власного оборотного капіталу;
- 6) надмірне залучення позикових коштів;
- 7) недостатня ліквідність активів.

Отже, можна зазначити, що фінансовими ризиками, які загрожують господарській діяльності ПАТ «НПК-Галичина» є ризик втрати платоспроможності, ризик зниження фінансової стійкості та кредитний ризик.

2.3. Шляхи нейтралізації фінансових ризиків підприємств нафтопереробної промисловості

Рациональні та ефективні управлінські рішення дозволять мінімізувати ступінь фінансових ризиків, які негативно впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства.

Після ідентифікації та оцінки фінансових ризиків, які негативно відображаються на фінансовому стані підприємства, розробляється стратегія управління фінансовими ризиками. Така стратегія містить перелік заходів, які спрямовані на мінімізацію чи нейтралізацію впливу фінансових ризиків, які супроводжують фінансову діяльність підприємства.

З метою визначення шляхів нейтралізації фінансових ризиків, які загрожують господарській діяльності підприємствам нафтопереробної промисловості варто виявити фінансові ризики.

Ризик зниження фінансової стійкості свідчить про погіршення фінансового стану та фінансову нестабільність нафтопереробних підприємств. Проявами ризику зниження фінансової стійкості є зниження рівня рентабельності, одержання мінімальних прибутків або фінансових збитків, нераціональна структура капіталу, висока ймовірність настання банкрутства.

Для нейтралізації ризику зниження фінансової стійкості варто застосувати метод страхування, тому що на підставі проведеної діагностики

фінансового стану підприємств нафтопереробного комплексу виявлено систематичне одержання фінансових збитків, значно низький рівень рентабельності та високий рівень ймовірності настання банкрутства. Тому підприємствам необхідно отримати два види страхових послуг: страхування недоотримання або втрат доходу та страхування на випадок зниження обумовленого рівня рентабельності.

Ці види страхових послуг передбачають виплату відшкодування, які необхідні для фінансування господарської діяльності підприємства, який буде на тому ж рівні, як і при ненастанні страхових випадків. Страхові виплати допоможуть частково покрити фінансові втрати, які були понесені в результаті негативного впливу фінансових ризиків.

Вагомою причиною виникнення ризику зниження фінансової стійкості є отримання мінімальних прибутків або фінансових збитків, що свідчить про економічну неефективність підприємств нафтопереробного сектору та може призвести до їх банкрутства.

З метою підвищення прибутковості та рентабельності підприємства необхідно вжити наступні заходи:

- збільшення обсягів реалізації нафтопереробної продукції та надання послуг;
- підвищення продуктивності праці;
- підвищення якості нафтопереробної продукції;
- ефективне використання вторинних ресурсів;
- підвищення ціни на вироблені продукції та надання послуг;
- підвищення ефективності використання основних виробничих фондів;
- здійснення ефективної цінової політики;
- підвищення ефективності рекламної діяльності;
- розширення ринків збуту;
- оптимізація витрат на виробництво та збут.

Однією із проблем стану нафтопереробних підприємств є низька ефективність використання основних засобів, що зумовлено застарілою

матеріально-технічною базою підприємств нафтопереробної промисловості. Тому підприємствам потрібно збільшити ефективність використання основних засобів шляхом:

- продажу та передачі в оренду основних засобів, які не використовуються у виробництві та збуті продукції;
- модернізації та капітального ремонту морально застарілих основних виробничих фондів;
- заміни морально та фізично застарілих основних засобів, які не підлягають ремонту на новітню технічну базу.

Зростання ефективності використання основних виробничих фондів сприятиме збільшенню виробничих потужностей, покращенню якості нафтопереробних продуктів, зростанню продуктивності праці, підвищенню прибутковості та рентабельності.

Пропонуємо підприємствам нафтопереробного сектору забезпечити систему внутрішнього фінансового контролінгу. Основними завданнями внутрішнього фінансового контролінгу мають бути:

1. Діагностика фінансового стану підприємства. Проведення постійної діагностики внутрішньої та зовнішньої діяльності господарюючого суб'єкта, що дозволяє вчасно прогнозувати потенційні ризикові події.
2. Посилений контроль за витратами. Встановлений контроль за постійними та змінними витратами дозволить скоротити неефективні витрати на виробництво та збут продукції, а також можливість відшукати способи використання вторинних ресурсів.
3. Планування і бюджетування. Приймання участі в процесах планування і бюджетування фінансово-господарській діяльності підприємства.
4. Бюджетний контроль. Моніторинг за виконанням бюджету компанії, аналіз відхилень фактичних показників до планових, розробка пропозицій щодо коригування планів.

5. Внутрішня консультація щодо забезпечення управління. Надання управлінському апарату пропозицій та рекомендацій для прийняття управлінських рішень.

За допомогою внутрішнього фінансового контролінгу нафтопереробні підприємства мають можливість мінімізувати свої витрати, своєчасно виявляти відхилення показників та джерела ризиків, а також знаходити раціональні шляхи вирішення фінансових проблем.

Ризик втрати платоспроможності свідчить про недостатність ліквідних активів підприємств нафтопереробної промисловості, що не дає можливість у назначені терміни погасити свою кредиторську заборгованість.

Одним із метод нейтралізації ризику втрати платоспроможності для підприємств нафтопереробної промисловості є уникнення ризику, що передбачає реалізацію наступних заходів:

- відмова від замовників та постачальників із сумнівною репутацією;
- відмова від здійснення господарських операцій, що мають високий рівень фінансового ризику;
- відмова від ризикованих проєктів;
- відмова від використання великого обсягу позикових коштів.

Метод уникнення фінансових ризиків позбавляє підприємства отримати додатковий дохід, але допоможе нейтралізувати негативний вплив фінансових ризиків.

З метою нейтралізації ризику втрати платоспроможності необхідно застосувати метод лімітування, що спрямований на встановлення певних фінансових нормативів, які дозволять не виходити за межі допустимого рівня фінансового ризику. Для підприємств нафтопереробного сектору рекомендовано встановити наступні фінансові нормативи:

- встановлення максимального розміру товарного кредиту для одного покупця;
- встановлення максимального розміру використання позикових коштів;

- встановлення фінансового моніторингу за постійними та змінними витратами.

Кредитний ризик виник внаслідок значної частки дебіторської заборгованості у структурі активу балансу підприємства нафтопереробного сектору України. Проявою цього фінансового ризику є ризик несплати чи несвоєчасного розрахунку за відпущену нафтопереробними підприємствами в кредит продукцію, що впливає на ступінь фінансової стійкості за рахунок зниження ліквідності та платоспроможності підприємств, а також виведення з обігу частини коштів, які могли б бути використані з метою збільшення прибутку.

Одним із шляхів нейтралізації кредитного ризику є факторинг без регресу. Факторинг без регресу передбачає передачу суб'єктами господарювання нафтопереробної промисловості частину дебіторської заборгованості факторинговим компаніям. Дана форма факторингу є вигідною для нафтопереробним підприємств за наступними причинами:

- отримання негайного фінансування;
- повну відповідальність за неоплачені рахунки несе факторингова компанія;
- відшкодування збитків покладені на факторингову компанію.

Цей метод зменшення кредитного ризику надасть можливості скоротити частку дебіторської заборгованості, а також отримати додаткові обігові кошти або кошти для погашення кредиторської заборгованості підприємств нафтопереробного сектору.

Також пропонуємо нафтопереробним підприємствам скористатися наступними способами зниження кредитного ризику:

1. Забезпечити штрафні санкції у разі порушення договірних умов та довгострокове розірвання укладеного договору з клієнтами.
2. Отримувати премію за ризик від контрагента у разі перевищення допустимого рівня ризику при здійсненні фінансової операції.

3. Скоротити перелік форс-мажорних обставин при укладанні договорів з контрагентами, що дозволить уникнути фінансової відповідальності у разі невиконання передбачених контрактом своїх зобов'язань.

Отже, комплексне вжиття вищеперерахованих заходів та ведення постійного моніторингу, допоможе нафтопереробним підприємствам покращити фінансовий стан та досягти одержання прибутків.

Тому ефективна стратегія управління фінансовими ризиками суб'єктів господарювання нафтопереробного сектору відіграє вагоме значення, так як дозволяє мінімізувати можливість настання ризикових подій, які тягнуть за собою негативні тенденції як для підприємства, так і для національної економіки в цілому.

Висновки до 2-го розділу

Дослідивши особливості управління фінансовими ризиками підприємств переробної промисловості, можна підсумувати:

1. Початковим етапом процесу управління фінансовими ризиками підприємств є ідентифікація фінансових ризиків, які загрожують його фінансово-господарській діяльності. Досліджуючи стан нафтопереробної промисловості України, виявлено наступні негативні тенденції: зменшення кількості суб'єктів господарювання, скорочення обсягів переробки нафти сирової та газового конденсату, а також обсяги реалізованої продукції, незадовільний фінансовий стан, одержання мінімальних прибутків або фінансових збитків, висока ймовірність настання банкрутства.

2. Здійснивши оцінку фінансових показників ПАТ «НПК-Галичина», виявлено наступні негативні тенденції:

- недостатня ліквідність активів;
- низька ефективність використання основних виробничих фондів;
- надмірне збільшення дебіторської та кредиторської заборгованостей;

- розміри витрат перевищують розміри доходів;
- збільшення фінансових збитків;
- зниження рентабельності;
- висока ймовірність настання банкрутства.

Фінансовими ризиками, які супроводжують господарську діяльність нафтопереробного підприємства є ризик зниження фінансової стійкості, ризик втрати платоспроможності та кредитний ризик.

3. З метою нейтралізації ризику зниження фінансової стійкості, ризику втрати платоспроможності та кредитний ризик, який загрожує фінансовій діяльності підприємствам нафтопереробної промисловості України, пропонуємо використовувати такі методи управління фінансовими ризиками, як страхування, уникнення ризику, лімітування та факторинг без регресу. Комплексне використання цих методів допоможе ефективніше подолати негативні наслідки та досягти позитивних економічних тенденцій у нафтопереробній галузі.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління фінансовими ризиками підприємства. Результати дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки:

1. В економічній теорії та практиці існують різні підходи до трактування поняття «фінансовий ризик». Фінансовий ризик пов'язують з ймовірністю виникнення фінансових втрат або упущення економічної вигоди. Вивчаючи думки науковців про економічну сутність фінансових ризиків, можна запропонувати наступне визначення:

Фінансовий ризик – це найпоширеніший вид ризику, що виникає у результаті здійснення фінансових операцій, який передбачає ймовірність настання фінансових втрат та погіршення фінансового стану суб'єкта господарювання.

2. Класифікація фінансових ризиків дозволяє згрупувати фінансові ризики за певними ознаками, що робить процес управління ефективнішим. В економічній літературі основними видами фінансових ризиків вважають ризик зниження фінансової стійкості, ризик неплатоспроможності, інвестиційний ризик, інфляційний ризик, процентний ризик, валютний ризик, депозитний ризик, кредитний ризик, ринковий ризик, податковий ризик, інноваційний ризик. На підставі узагальнення різних наукових підходів до класифікації фінансових ризиків, пропонуємо групування ризиків за 13 критеріями: за типами; за можливим результатом; за джерелами виникнення; за ступенем урахування ризику; за видами фінансових відносин, де проявляються фінансові ризики; за можливістю прогнозування; за видами втрат; за рівнем можливих фінансових втрат; залежно від масштабу об'єкта впливу; за характером фінансових наслідків; за характером прояву в часі; за частотою прояву; за сукупністю фінансових інструментів.

3. Для кожного суб'єкта господарювання важливим аспектом його функціонування є уникнення потенційних загроз та своєчасна нейтралізація негативних наслідків. За складних умов ринкових відносин та політичної ситуації в країні підприємства постійно стикаються з настанням ризикових ситуацій, які мають вагомий вплив на фінансовий результат. Для покращення функціонування фінансово-господарської діяльності підприємства потрібне ефективне використання механізмів управління фінансовими ризиками. Управління фінансовими ризиками передбачає розробку та впровадження конкретних фінансових операцій, спрямований на уникнення або мінімізацію рівня негативного впливу фінансових ризиків на фінансовий стан господарюючого суб'єкту.

4. Нафтопереробна промисловість займає значну частину паливно-енергетичного комплексу України та забезпечує потреби різних галузей економіки. Але рівень розвитку нафтопереробного сектору України поступово знижується. Дослідивши вплив зовнішніх факторів на підприємства нафтопереробної промисловості, можна зробити висновок, що спостерігаються негативні тенденції, які перешкоджають економічному зростанню цієї галузі та країни в цілому. Такими тенденціями у нафтопереробній промисловості є зменшення кількості суб'єктів господарювання, скорочення обсягів переробки нафти сирової та газового конденсату, а також обсяги реалізованої продукції, отримання мінімальних прибутків або фінансових збитків підприємствами. Одними із негативних наслідків впливу фінансових ризиків на господарську діяльність нафтопереробних заводів є незадовільний фінансовий стан та висока ймовірність настання банкрутства. На сьогодні головною проблемою є повномасштабна війна, внаслідок якої виникають низка супутніх проблем, які завдали значної шкоди нафтопереробній промисловості України.

5. ПАТ «НПК-Галичина» є найстарішим нафтопереробним підприємством. Аналіз фінансового стану підприємства засвідчив, що найбільшу частку в структурі пасиву балансу складають короткострокові зобов'язання. Протягом 2020-2022 рр. значення коефіцієнту автономії та

коефіцієнту фінансової залежності свідчать про перевищення залучених позикових коштів. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу також вказує на надмірне залучення позикового капіталу, що підтверджує зниження фінансової стійкості підприємства.

Аналіз ліквідності балансу ПАТ «НПК-Галичина» показав, що протягом 2020-2022 рр. підприємство має недостатньо власних оборотних коштів. Значення коефіцієнту абсолютної ліквідності становить нижче нормативного значення, що вказує на те, що підприємство не може погасити кредиторську заборгованість у найближчі терміни. А коефіцієнт загальної ліквідності має відхилення від норми, що свідчить про неможливість суб'єкта господарювання покрити свої поточні зобов'язання за рахунок оборотних коштів. Це говорить про втрату платоспроможності підприємства.

Частка дебіторській заборгованості у структурі активу балансу ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2021 рр. складає понад 90%, а у 2022 році – 87%. Протягом 2021-2022 рр. спостерігається збільшення строків погашення дебіторської заборгованості на 905,65%. Такі негативні тенденції підприємства свідчать про високий рівень кредитного ризику.

Оцінку ймовірності банкрутства ПАТ «НПК-Галичина» у 2020-2022 рр. було проведено за моделями Альтмана, Ліса та Спрінгейта. Усі моделі прогнозують ПАТ «НПК-Галичина» високу ймовірність банкрутства.

Отже, результати аналізу фінансового стану та оцінки ймовірності банкрутства ПАТ «НПК-Галичина», підтверджують загрозу господарській діяльності таких фінансових ризиків, як ризик зниження фінансової стійкості, ризик втрати платоспроможності, ризик ліквідності та кредитний ризик.

6. Для нейтралізації впливу ризику зниження фінансової стійкості на підприємства нафтопереробної промисловості необхідно застосовувати такий метод мінімізації ризиків як страхування, а саме: страхування недоотримання або втрат доходу та страхування на випадок зниження обумовленого рівня рентабельності; збільшити обсяги реалізації продукції та надання послуг; розширити ринки збуту; оптимізувати витрати; підвищити ефективне

використання основних виробничих фондів; запровадити фінансовий контролінг.

Для зниження ризику втрати платоспроможності пропоную застосувати методи уникнення та лімітування, які спрямовані на запобігання співпраці з сумнівними контрагентами та здійснення господарських операцій із високим ризиком, також на зменшення обсягу позичкових коштів та вставлення лімітів на товарні кредити для замовників.

Кредитний ризик рекомендується мінімізувати за допомогою факторингу без регресу, що передбачає безповоротну передачу частини своєї дебіторської заборгованості факторинговій компанії, на основі якого нафтопереробні підприємства отримуватимуть швидке фінансування. Також рекомендуються забезпечити фінансове компенсування від замовників при порушенні договірних умов та здійснення фінансових операцій, пов'язаних з високим настанням ризикових ситуацій.

Реалізація запропонованих заходів є необхідною умовою мінімізації впливу фінансових ризиків з метою отримання прибутків, підвищення платоспроможності та покращення фінансової стійкості підприємств нафтопереробної промисловості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балджи М.Д., Карпов В.А., Ковальов А.І., Костусєв О.О., Котова І.М., Сментина Н.В. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: навчальний посібник. Одеса: ОНЕУ, 2013. 670 с.
2. Борисова Т.М. Теоретичні аспекти управління ризиком на підприємстві. Актуальні проблеми економіки. 2005. № 7. С. 116–121.
3. Боровик М. В. Ризик-менеджмент: конспект лекцій для студентів магістратури усіх форм навчання спеціальності 073 – Менеджмент. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 65 с.
4. Бриндзя О.З. Врахування економічного ризику в управлінні підприємством. Ефективна економіка. 2014. № 1.
5. Васильєва Т. А., Лєонов С. В., Кривич Я. М. Економічний ризик: методи оцінки та управління: навчальний посібник. Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2015. 208 с.
6. Вітлінський В. В., Наконечний С.І, Шарапов О.Д. Економічний ризик та методи його вимірювання: підручник. Київ: КНЕУ, 2019. 354 с.
7. Вовчак О.Д. Страхова справа: підручник. К.: Знання, 2011. 391 с.
8. Внукова Н.М., Успенко В.І., Временко Л.В. Страхування: теорія та практика: навчально-методичний посібник. Харків: Бурун Книга, 2004. 376 с.
9. Горго І.О. Концепція формування системи управління ризиками на підприємстві. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 11. С. 29–42.
10. Гуменюк В.Я., Міщук Г.Ю., Олійник О.О. Управління ризиками: навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2009. 156 с.
11. Гуріна О.В., Корнєва Н.О. Управління фінансовими ризиками. Миколаїв: видавець Румянцева І.В., 2022. 359 с.
12. Гранатуров В. М., Литовченко І.В., Харічков С. К. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісні оцінки: монографія. Одеса: Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2013. 188 с.

13. Гранатуров В.М. Ризики підприємницької діяльності: проблеми аналізу. К.: Зв'язок, 2000. С. 152.

14. Дерменжі Д.Ф. Визначення сутності фінансових ризиків та основних методів їх оцінки в умовах нестабільної ринкової економіки. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. №25. с.71-74.

15. Диба М.І. Суть та види фінансових ризиків у системі ризик-менеджменту підприємства. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія. «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». 2008. № 635. С. 22-28.

16. Дудкін О. М., Мінєв А. Н., Міцай А. О. та ін. Сучасний стан, проблеми і перспективи створення в Україні нафтового та енергетичного резервів: аналітична доповідь. За заг. ред. Г. Л. Рябцева та О. М. Суходолі. К.: НІСД, 2018. 160 с.

17. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.

18. Жихор О.Б., Балясна Ю.С. Управління фінансовими ризиками та методи їх нейтралізації на підприємстві. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2011. Вип. №2. С. 149-153.

19. Жихор О.Б., Штехан М.О. Сутність поняття «фінансовий ризик» та його класифікація. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.10. с. 145-150.

20. Журавка Ф.О., Журавка О.С. Методологічні підходи до управління фінансовими ризиками підприємства. Вісник української академії банківської справи. 2006. № 2 (21). С. 42-47.

21. Захарчук О.В., Вишневецька О.В. Ринок нафти та нафтопродуктів в Україні. Економіка АПК. Вип. №10, 2020. С. 29-37.

22. Землячова О.А., Савочка Л.С. Класифікація фінансових ризиків та методи їх зниження. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. 2012. №3. С. 50-57.

23. Ілляшенко Т.О., Ковбаса Ю.В. Управління фінансовими ризиками суб'єктів господарювання в Україні на сучасному етапі. Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності ф-ту економіки та менеджменту СумДУ. Суми: 2012. Том 3. С. 72-74.

24. Коваленко Л.О., Ремньова Л.М. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник, 2-ге вид., перероб. і доп. К. Знання: 2005. С. 485.

25. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: монографія. Тернопіль: Економічна думка; Карт-бланш, 2002. 570 с.

26. Козенков Д.Є., Нікітін П. А. Основні методи оцінки ризиків у сучасному ризик-менеджменті. Бізнес Інформ. 2012. №. 10. С. 248-253.

27. Коленда Н.В. Поняття системи ризик-менеджменту підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. №22. С. 398-401.

28. Костецький В.В., Бутов А.М. Напрями побудови системи управління фінансовими ризиками на підприємстві. Український журнал прикладної економіки. 2016. Том 1. № 3. С. 60-66.

29. Корж Н.В. Методи управління фінансовими ризиками. Траєкторія науки. Міжнародний електронний науковий журнал. 2016. Том 2. №10. С. 1.1-1.6.

30. Куцик П.О., Васильців Т.Г., Сороківський В.М., Стефаняк В.І., Сороківська М.В. Управління фінансовими ризиками: навч. Посібник. Львів: Растр-7, 2016. 318 с.

31. Лактіонова О. А. Управління фінансовими ризиками: навчальний посібник. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. 256 с.

32. Мохова Ю.Л. Особливості державного управління нафтопереробною галуззю в країні. Державне управління: удосконалення та розвиток. Вип. №12, 2016.

33. Обстріли Кременчука. Офіційний сайт Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Обстріли_Кременчука

34. Офіційний веб-портал «Державна служба статистики України». URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

35. Офіційний сайт Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/registration?product=company&redirect=%2Fc%2F00152388>
36. Офіційний сайт ПАТ «Нафтопереробний комплекс-Галичина». URL: <https://npk-galychyna.com.ua/>
37. Петрова Н.Ф. Методичне забезпечення оцінки ризиків підприємства. Соціальна економіка. 2015. №2. С. 148-153.
38. Пилипів Н.І., П'ятничук І.Д. Сучасний стан і перспективи розвитку нафтопереробної галузі України. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону, 2011. Том 2, №7. С. 113-120.
39. Пономаренко В. С., Кавун С. В. Концептуальні основи економічної безпеки: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. 256 с.
40. Публічне акціонерне товариство «Нафтопереробний комплекс-Галичина». Офіційний сайт Clarity Project. URL: <https://clarity-project.info/edr/00152388>
41. Семенова К. Д., Тарасова К. І. Ризики діяльності промислових підприємств: інтегральне оцінювання. Монографія. Одеса : ФОП Гуляєва В.М., 2017. 234 с.
42. Скопенко Н.С., Федулова І.В., Мазник Л.В., Кириченко О.М., Удворгелі Л.І. Економічні ризики: методи вимірювання та управління: Навчальний посібник К.: НУХТ, 2021. 344 с.
43. Соболев А.С. Сутність поняття «фінансовий ризик підприємства». Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. Вип. №4.
44. Таран О.В. Сучасні питання проблематики ризиків фінансової сфери діяльності підприємств: теоретичні узагальнення та прикладний аналіз. Харків: Константа, 2004. 108 с.
45. Тарасова К.І. Методологічні засади кількісної оцінки ризиків. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2013. Вип. №23. С. 367-372.
46. Цвайг Х.І., Михаліцька Н.Я. Фінансові ризики та їх вплив на фінансову безпеку підприємства. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. №22. С. 128-132.

47. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: підручник; 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2008. 535 с.

48. Шклярук С. Г. Управління фінансовими ризиками: навчальний посібник. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. 494 с.

49. Штефанич Д. А. Управління підприємницьким ризиком: навчальний посібник. Тернопіль: «Економічна думка», 1999. 224 с.

ДОДАТКИ

ПЕРЕЛІК ДОДАТКІВ

ДОДАТОК А. Фінансова звітність ПАТ «НПК-Галичина» за 2020-2022 рр.

